

**Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej
w Toruniu**

Studia podyplomowe
Kierunek: Polityka gospodarcza, finanse i bankowość

Agnieszka Domańska

Nr albumu: 1738P

**Wielka Brytania w Unii Europejskiej –
integracja i dezintegracja**

Praca dyplomowa
napisana pod kierunkiem
dr Doroty Żuchowskiej

Toruń 2019

We have our own dream and our own task.

We are with Europe but not of it.

We are linked but not comprised.

We are interested and associated but not absorbed.

W. Churchill

Spis treści

WSTĘP	3
ROZDZIAŁ I PROCES INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ DO 2010 R.....	5
1.1. Koncepcja i uwarunkowania integracji europejskiej.....	5
1.2. Integracja europejska po II wojnie światowej	7
1.3. Wielka Brytania w Unii Europejskiej.....	10
ROZDZIAŁ II POLITYKA GOSPODARCZA I EUROPEJSKA WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 2010 – 2016	15
2.1. Tendencje eurosceptyczne w Wielkiej Brytanii w latach 2010 -2016	15
2.2. Wielka Brytania po kryzysie globalnym – ujęcie makroekonomiczne	17
ROZDZIAŁ III BREXIT – GENEZA, KALENDARIUM, KONSEKWENCJE	25
3.1. Brexit - geneza.....	25
3.2. Referendum o wyjściu Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej i jego następstwa .	29
3.3. Skutki Brexitu.....	34
PODSUMOWANIE.....	38
BIBLIOGRAFIA	40
SPIS WYKRESÓW	43
SPIS TABEL.....	43
SPIS RYSUNKÓW	43

WSTĘP

Od czasów II wojny światowej w Europie dominowały tendencje integracyjne, które poszczególne państwa realizowały poprzez budowanie licznych wspólnot, przede wszystkim o charakterze gospodarczym. Wielka Brytania czynnie uczestniczyła w tym procesie na przestrzeni XX i XXI wieku, będąc członkiem m.in. ESWH, EWG czy wreszcie Unii Europejskiej. W 2016 r. Brytyjczycy poprzez referendum podjęli decyzję o tzw. Brexicie, czyli wyjściu Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej. Postanowienie to wpłynęło nie tylko na sytuację polityczną i ekonomiczną samej Wielkiej Brytanii, ale także na gospodarki pozostałych państw członkowskich. Jest to również krok o charakterze przeciwnym do obecnych tendencji integracyjnych w państwach europejskich, które dążą nie tylko do ścisłej współpracy gospodarczej, ale też do stworzenia „europejskiej armii” czy ujednoczenia tożsamościowego. Wyjście Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej jest niewątpliwie punktem zwrotnym w historii Europy. Dotychczasowe tendencje integracyjne mogą zostać zastąpione przez tendencje przeciwne, a Brexit może być punktem startowym dla procesu dezintegracji europejskiej.

Celem niniejszej pracy jest zbadanie procesu Brexitu zarówno z perspektywy procesów integracji europejskiej, jak też w ujęciu makroekonomicznym na podstawie dostępnych danych. Autorka koncentruje się na analizie okresu od zakończenia II wojny światowej do maja 2019 r. Należy zaznaczyć, że pełna analiza tego procesu, który w momencie pisania tej pracy charakteryzuje się dużą dynamiką zmian, będzie możliwa dopiero po jego całkowitym zakończeniu.

W pierwszym rozdziale praca koncentruje się na przebiegu procesu integracji europejskiej do 2010 r. Źródeł koncepcji integracji europejskiej można doszukiwać się już w starożytności, choć wówczas proces integracyjny miał zupełnie inne znaczenie, dlatego też niezbędnym jest zdefiniowanie samego pojęcia „integracji”, jak też przedstawienie uwarunkowań historycznych tego procesu w kontekście europejskim. Następnie autorka opisuje powstawanie pierwszych wspólnot europejskich z wyszczególnieniem roli, jaką odgrywała w nich Wielka Brytania. Dalsza część pracy skupia się na uczestnictwie Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej do 2010 r. oraz stosunku rządzącej wówczas Partii Pracy do tej wspólnoty.

Drugi rozdział pracy poświęcony jest sytuacji Wielkiej Brytanii w latach 2010 – 2016. Okres ten bezpośrednio poprzedzał wyjście Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej

i charakteryzował się wzrostem tendencji eurosceptycznych wśród Brytyjczyków. Na ten stan rzeczy wpłynęły dwa czynniki: konieczność zmierzenia się ze skutkami kryzysu gospodarczego oraz przejście władzy przez Partię Konserwatystów. Analiza poszczególnych danych makroekonomicznych oraz wskazanie konkretnych decyzji ekonomicznych partii rządzącej pokazuje ówczesny stan gospodarki brytyjskiej. Zdaniem autorki jest to kluczowy okres, który bezpośrednio doprowadził do rozpoczęcia procesu dezintegracji europejskiej.

W trzecim rozdziale autorka przedstawia sam proces wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej, w tym bezpośrednie decyzje polityczne, które doprowadziły do referendum. W tej części pracy scharakteryzowane są również elementy kampanii przed referendum, jak również wyniki samego głosowania. Ostatnia część, najtrudniejsza z perspektywy autorki, dotyczy możliwych konsekwencji, które poniesie Wielka Brytania w związku z decyzją o opuszczeniu wspólnoty. Skupia się ona zarówno na skutkach, które Brytyjczycy zdążyli odczuć do tej pory, jak też na możliwych dalszych scenariuszach rozwoju Wielkiej Brytanii w obecnej sytuacji.

Należy podkreślić fakt, że w momencie powstawania niniejszej pracy sytuacja Wielkiej Brytanii pozostaje dynamiczna. Termin ostatecznego opuszczenia Unii Europejskiej przez Wielką Brytanię został przesunięty na 31 października 2019 r. Rządząca Partia Konserwatywna jest w przededniu wyboru nowego lidera i, tym samym, nowego premiera Wielkiej Brytanii po złożeniu rezygnacji przez dotychczasową premier T. May. Tymczasem w przeprowadzonych 26 maja 2019 r. wyborach do Parlamentu Europejskiego Partia Brexit pod wodzą Nigela Farage'a, wcześniejszego lidera Partii Niepodległościowej, zdobyła 31,6% głosów (29 mandatów), podczas gdy Partia Konserwatywna tylko 9,1% (4 mandaty). Brak gotowości Komisji Europejskiej do renegocjacji przygotowanej umowy wystąpieniowej stawia Wielką Brytanię w dużej niepewności co do warunków, na których opuści Unię Europejską.

ROZDZIAŁ I PROCES INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ DO 2010 R.

1.1. Koncepcja i uwarunkowania integracji europejskiej

Koncepcja integracji europejskiej ewoluowała na przestrzeni historii. Dążenie do jedności w Europie, czy też bliskiej współpracy pomiędzy poszczególnymi krajami, miało różne przyczyny. Czasem przywódcami krajów kierowała chęć podniesienia swojego prestiżu jako władcy poprzez podbicie i skupienie pod swoją władzą jak największej ilości ziem. W innych przypadkach chęci zjednoczenia Europy przyświecała idea poprawy dobrobytu ludności. Sam termin „integracja” wywodzi się od łacińskiego *integrare*, które pierwotnie znaczyło „przywracać do dawnego stanu, odnawiać, ożywiać, wzmacniać, pokrzepiać”¹. Z biegiem czasu zmieniało się zarówno pierwotne znaczenie tego słowa, jak i jego zastosowanie. Łacińskie *integer* dało początek matematycznemu pojęciu całek, co sugeruje, że pojęcia tego używano także do mówienia o pewnej całości. Obecnie w większości europejskich języków słowo „integracja” jest rozumiane podobnie. W języku polskim nawiązuje ono tylko do procesu łączenia, spajania².

Proces integracji europejskiej jest jednym z najbardziej znaczących procesów kształtujących stosunki międzynarodowe we współczesnej Europie. Jednak na przestrzeni XX w. poszczególne kraje Europy w różnym stopniu angażowały się w jego przebieg. Główne zarysy obecnie istniejącej koncepcji integracji europejskiej powstały po II wojnie światowej. W dużej mierze odwoływały się one do idei pogłębiania współpracy ogólnoeuropejskiej w różnych dziedzinach życia gospodarczego i społecznego, a także do budowania sojuszy militarnych. Już w tamtym czasie ścierały się dwa różne poglądy na dążenie do jedności. Pierwszy z nich opierał się na dążeniu do umocnienia i rozwoju ponadnarodowych zasad integracji. Drugi z kolei miał na celu dążenie do zachowania decydującego wpływu państw członkowskich na rozwój integracji³.

Uwarunkowań procesu integracji europejskiej należy doszukiwać się w poprzedzających współczesność okresach historycznych, dlatego też nie można analizować współczesnego procesu integracji europejskiej bez odniesienia

¹ J. Korpanty, *Integracja*, „Słownik łacińsko-polski”, t. 2, Warszawa 2003, s. 103

² F. Gołębski, *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Warszawa 2008, s. 7-8

³ J. Wojnowski, *Integracja europejska*, „Wielka Encyklopedia PWN”, t. 12, Warszawa 2002, s. 172

do okoliczności historii. Uwarunkowania te wynikają z wartości budujących kulturę europejską, a także pozwalają odnaleźć pewne elementy wspólne kształtujące tożsamość kulturową Europy. F. Gołębski wyróżnia trzy podstawowe grupy uwarunkowań kulturowych procesu integracji europejskiej. Pierwsza z nich to kultura starożytna – elementy tradycji antycznej, greckiej i rzymskiej, które można określić jako fundament systemu wartości europejskich. To właśnie antyczni myśliciele kształtowali podstawy kultury intelektualnej (filozofii) i form życia publicznego, tj. instytucji demokratycznych, prawodawstwa, administracji publicznej, kultury miejskiej, czy systemu wartości estetycznych wyrażonych w sztuce. Druga grupa uwarunkowań wynika z wpływu chrześcijaństwa, które zbudowało swój własny system wartości przy jednoczesnym zachowaniu wartości antycznej kultury intelektualnej. To właśnie etyka chrześcijańska znacząco wpłynęła na rozwój stosunków międzyludzkich zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Trzecią grupę uwarunkowań tworzą elementy kultury nowożytnej. W tym okresie rozwinęła się nauka, stwarzając warunki do stosowania rozwiązań technicznych w poszczególnych dziedzinach życia. Odkrycia geograficzne umożliwiły bliższe zetknięcie się kultury europejskiej z innymi kulturami, a rewolucja przemysłowa przyczyniła się do głębokich przemian w życiu społecznym. Wreszcie nastąpił zwrot ku procesowi upodmiotowienia – w życiu zbiorowym i społecznym wzrastało znaczenie jednostki osobowej, człowieka. Kultura europejska zawsze miała charakter uniwersalny, co widać również w wyżej wymienionych uwarunkowaniach procesu integracji Europy – zawierają one elementy wspólne dla różnych narodów Europy. Inną cechą charakterystyczną kultury europejskiej jest fakt, że obok elementów wspólnych istnieją w niej pierwiastki lokalne, które budują jej różnorodność i bogactwo⁴.

Przyglądając się historii Europy, można zauważyć ewolucję formy procesu integracji, wynikającą z uwarunkowań charakteryzujących poszczególne okresy historyczne, ale także zmianę świadomości społecznej i sposobu postrzegania zjawiska integracji. W epoce starożytnej swoistym wzorcem integracji państw czy narodów stało się *Imperium Romanum*. Powielony w późniejszych czasach przez liczne dynastie model imperialny opierał się na idei stworzenia ogólnej politycznej struktury europejskiej skupiającej narody pod władzą jednej osoby. Idea ta nigdy nie została w pełni zrealizowana. Natomiast wraz z rozpoczęciem odkryć geograficznych imperialne

⁴ F. Gołębski, *dz. cyt.*, Warszawa 2008, s. 171-173

aspiracje konkretnych państw rozszerzały się na terytoria pozaeuropejskie. Dopiero w czasach oświecenia zaczęło zmieniać się pojmowanie ogólnie pojętych procesów historycznych. Pojawiły się wówczas takie terminy jak „kultura” czy „cywilizacja”, co zmieniało również myślenie o integracji europejskiej jako takiej. Jednak w Europie XIX wieku dużą rolę odegrała idea państwa narodowego i wszelkie koncepcje integracyjne należy rozpatrywać w jej kontekście. Poszczególne mocarstwa europejskie rywalizowały między sobą, dlatego też propozycje zjednoczeniowe wynikały przede wszystkim z interesów państw i miały charakter partykularny. Przykładem takiego działania może być unia celna zawarta w 1867 roku wprowadzająca tzw. dualizm austro-węgierski. Liczne projekty integrujące kraje środkowej Europy pojawiały się także w zjednoczonych Niemczech i, podobnie jak w Austrii, miały przede wszystkim charakter ekonomiczny i polityczny. Natomiast inne państwa zachodnie nie szukały rozwiązań integracyjnych. Wielka Brytania prowadziła w stosunku do Europy politykę *balance of power*, która w dużej mierze polegała na prowadzeniu polityczno-dyplomatycznej gry mającej na celu utrzymanie swojej znaczącej pozycji kolonialnej oraz równowagi pomiędzy mocarstwami europejskimi, a także przewyższenie skutków I wojny światowej. Autonomiczne cele poszczególnych państw sprawiły, że do końca I wojny światowej państwa Europy Zachodniej nie stworzyły spójnego projektu realizującego koncepcję integracji państw europejskich⁵.

1.2. Integracja europejska po II wojnie światowej

Zmianę myślenia spowodowało dopiero doświadczenie II wojny światowej oraz podjęte przez Rosję i III rzeszę ekspansjonistyczne próby połączenia narodów europejskich w myśl totalitarnych idei najpierw bolszewizmu, a później nazizmu. Sytuacja polityczna i osłabienie państw Europy Zachodniej oraz imperialistyczne podejście Związku Radzieckiego, jak również sam podział Europy Zachodniej po II wojnie światowej w dużym stopniu utrudniały jakiegokolwiek działania integracyjne o charakterze dobrowolnym i pokojowym. Według koncepcji Winstona Churchilla, który wówczas nie pełnił już funkcji premiera Wielkiej Brytanii, zjednoczenie Europy powinno oprzeć się tylko na Europie Zachodniej. Proces ten miałby jednak ominąć Wielką Brytanię, której interesy wciąż nie były zgodne z interesami europejskimi. Chociaż Zjednoczone Królestwo nadal posiadało status globalnego mocarstwa,

⁵ F. Gołębski, *dz. cyt.*, s. 174-177

to jednak I wojna światowa mocno osłabiła pozycję Brytyjczyków w świecie, a także jako imperium kolonialnego. Brytyjskie stanowisko wynikało również z tradycyjnej koncepcji zwanej *splendid isolation* (wspaniała izolacja), która dała podstawy nowożytnej polityce Wielkiej Brytanii wobec Europy. To właśnie w tej idei można też szukać źródeł współczesnego eurosceptycyzmu Brytyjczyków⁶. Jednakże politycy zaczęli dostrzegać potrzebę definitywnych zmian w tym kierunku, dlatego też podjęto kroki ku porozumieniom.

Wielka Brytania uczestniczyła tylko w wybranych inicjatywach mających na celu integrację krajów europejskich, a szczególnie tych, w których uczestnictwo wiązało się z określonymi korzyściami dla kraju. Jednak sama Wielka Brytania także była niejednokrotnie inicjatorem poszczególnych przedsięwzięć. Już po II wojnie światowej pojawiła się potrzeba stworzenia wspólnego programu odbudowy gospodarek i podziału kredytów, co było warunkiem pomocy finansowej udzielonej Europie przez Stany Zjednoczone w ramach tzw. Planu Marshalla. W związku z tym w 1948 r. powstała Organizacja Europejskiej Współpracy Gospodarczej, a do grona jej założycieli należała także Wielka Brytania, która stała się później głównym beneficjentem Planu Marshalla. Z kolei z inicjatywy W. Churchilla, także w 1948 r., Wielka Brytania włączyła się we współtworzenie Ruchu Europejskiego mającego budować płaszczyznę współpracy pomiędzy Zjednoczonym Królestwem a kontynentem. Jednym z jego założeń była koncepcja, iż Wielka Brytania będzie stanowić przeciwwagę dla wpływów USA i ZSRR w Europie⁷.

W 1950 r. Jean Monnet zaproponował stopniowe poddawanie kompetencji niektórych państw pod kontrolę ponadnarodową, tj. podporządkowanie wspólnemu organowi administracyjnemu niemieckiej i francuskiej produkcji węgla i stali. Propozycja skierowana była również do innych krajów europejskich. Owocem tego projektu był plan stworzenia Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali przygotowany przez Roberta Schumana⁸. Wielka Brytania sceptycznie przyjęła projekt Schumana,

⁶ F. Gołembski, *dz. cyt.*, s. 190

⁷ G. Ronek, *Wielka Brytania we Wspólnotach Europejskich i Unii Europejskiej*, „Roczniki Nauk Społecznych”, t.4 nr 2, Lublin 2012, s. 103-104

⁸ K. Łastawski, *Historia integracji europejskiej*, Toruń 2006, s. 98-100

a zwłaszcza założenia Wysokiej Władzy⁹. Według Brytyjczyków najważniejszych sektorów gospodarki nie powinno poddawać się kontroli ponadnarodowej¹⁰. Ostatecznie w skład EWWiS weszły: Belgia, Francja, Holandia, Luksemburg, RFN i Włochy, natomiast Wielka Brytania podpisała w 1954 r. specjalne porozumienie o współpracy. Powołano Radę Jedności między rządem brytyjskim i Wysoką Władzą EWWiS, której celem była wymiana informacji, opinii i działań związanych z produkcją, rozwojem badań i inwestycji z zakresie węgla i stali. Przy wspólnocie akredytowano też stałe przedstawicielstwo Wielkiej Brytanii¹¹.

Kolejnym krokiem ku integracji europejskiej była propozycja utworzenia Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. Przygotowania założeni programowych w tzw. Komitecie Spaaka trwały od lata 1955 r. do wiosny 1956 r.. Początkowo w pracach uczestniczyli także Brytyjczycy, ale wycofali się w momencie konkretyzacji propozycji integracyjnych¹². Ostatecznie Zjednoczone Królestwo nie podpisało Traktatów Rzymskich powołujących EWG i EURATOM. Zamiast tego Brytyjczycy przygotowali Plan zakładający utworzenie strefy wolnego handlu (FTA – Free Trade Area), z którą miałyby się uzupełniać nowo powstała EWG¹³. Wielka Brytania widziała w Europie potrzebę współdziałania na płaszczyźnie gospodarczej, ale też sprzeciwiała się koncepcjom federalistycznym, a także podejmowaniu zbyt wielu decyzji na poziomie wspólnoty, przez co koncepcja FTA upadła. Jednakże w 1959 r. powołano do istnienia Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu (EFTA), do którego weszły: Austria, Dania, Norwegia, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja i Wielka Brytania. Głównym celem EFTY były: ochrona państw nienależących do EWG przed wejściem w strefę wpływów tej wspólnoty, a także ochrona brytyjskiej wymiany handlowej z krajami należącymi do stowarzyszenia¹⁴.

Przełom lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XIX w. oznaczał też przełom dla brytyjskiej polityki, która zaczęła zmieniać się na rzecz wzajemnego zacieśnienia

⁹ Projekt EWWiS był przygotowywany w tajemnicy przed Brytyjczykami, którzy negatywnie odnosili się do propozycji federalizacji Europy [w:] K. Łastawski, *dz. cyt.*, s. 100

¹⁰ Ch. Zorgbibe, *Historia integracji europejskiej*, Łódź 1998, s. 45

¹¹ K. Łastawski, *dz. cyt.*, s. 102-103

¹² K. Łastawski, *dz. cyt.*, s. 115

¹³ J. Ramsden, *The Oxford Companion to Twentieth Century British Politics*, Oxford 2005, s. 569

¹⁴ G. Ronek, *dz. cyt.*, s. 105-106

stosunków z innymi krajami. Przyczyny tej sytuacji były złożone: brytyjska gospodarka rozwijała się wolniej niż gospodarki krajów EWG, nastąpił rozpad Imperium Brytyjskiego, a także miał miejsce kryzys sueski. W związku z powyższym Wielka Brytania wystąpiła z wnioskiem o przyjęcie do EWG, ale wniosek ten był kilkakrotnie odrzucany. Oficjalne podpisanie Traktatu Akcesyjnego i przystąpienie do wspólnoty nastąpiło dopiero dwanaście lat po złożeniu wniosku o członkostwo, czyli w 1973 r.¹⁵. Jednakże brytyjska Partia Pracy nie akceptowała warunków wynegocjowanych przez konserwatystów przed akcesją do Wspólnot Europejskich. W efekcie po dojściu do władzy premier James Callaghan, przedstawiciel Partii Pracy, sprzeciwił się wejściu Zjednoczonego Królestwa do Europejskiego Systemu Walutowego¹⁶.

1.3. Wielka Brytania w Unii Europejskiej

Po 1989 r. w Europie rozpoczęły się kolejne, choć jeszcze nieformalne, rozmowy dotyczące integracji państw europejskich. W 1990 r. prezydent Francji F. Mitterand i kanclerz Niemiec H. Kohl zaproponowali tworzenie unii politycznej, której filarami miałyby być wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa, a w dalszej perspektywie także unia gospodarcza i walutowa¹⁷. Brytyjska premier M. Thatcher krytycznie odniosła się do projektu, a gotowość Wielkiej Brytanii do dalszych rozmów uzależniała od poszanowania suwerenności narodowej i narodowych instytucji brytyjskich¹⁸. M. Thatcher jednoznacznie odrzuciła federalistyczną wizję integracji europejskiej, opowiadając się za „Europą opartą na przedsiębiorczości”, czemu dała wyraz podczas słynnego przemówienia w Brugii w 1988 r.¹⁹. Ostatecznie prace nad powołaniem Unii Europejskiej, które rozpoczęto w grudniu 1990 r., zakończyły się porozumieniem w Maastricht w grudniu 1991 r. Dania i Wielka Brytania zostały jednak wyłączone z realizacji trzeciego etapu unii gospodarczej i walutowej, a sama Wielka Brytania wyłączona również z uzgodnień dotyczących wspólnej polityki socjalnej²⁰. W Zjednoczonym Królestwie wystąpiły trudności w ratyfikacji traktatu. Zastrzeżenia

¹⁵ G. Ronek, *dz. cyt.*, s. 109

¹⁶ G. Ronek, *dz. cyt.*, s. 110

¹⁷ K. Łastawski, *dz. cyt.*, s. 235

¹⁸ D.W. Urwin, *The community of Europe. A history of European integration since 1945*, Londyn 1996, s. 241-243

¹⁹ D. Childs, *Britain since 1954*, Londyn, Nowy Jork 2001, s. 265

²⁰ K. Łastawski, *dz. cyt.*, s. 237-238

do koncepcji wspólnej waluty zgłaszały dwie największe brytyjskie partie polityczne: Partia Konserwatywna i Partia Pracy. Następca M. Thatcher na stanowisku premiera, J. Major, musiał zmierzyć się z otwartym sprzeciwem polityków własnej partii²¹. Ostatecznie Traktat z Maastricht został ratyfikowany, ale premier Major zdecydował o wyjściu Wielkiej Brytanii z Europejskiego Systemu Walutowego. W 1997 r. wybory Wielkiej Brytanii wygrała Partia Pracy, a premierem został T. Blair, którego polityka była znacznie bardziej proeuropejska od polityki jego poprzedników, choć wynikało to głównie z powodów pragmatycznych. W tym roku podpisano także Traktat Amsterdamski, który nowelizował wcześniejsze Traktaty o Unii Europejskiej. Do dokumentu dołączono też porozumienia z Schengen z jednoczesnym uznaniem możliwości przyjęcia innych rozwiązań dla Wielkiej Brytanii. Brytyjczycy nie zgodzili się również na przyjęcie wspólnej waluty.

Obecnie w Parlamencie Europejskim zasiada siedemdziesięciu trzech posłów reprezentujących Wielką Brytanię. W związku z faktem, że Rada Unii Europejskiej nie ma stałego przewodniczącego, jej pracami kieruje kraj sprawujący prezydencję w Radzie UE. Wielka Brytania pięciokrotnie sprawowała sześciomiesięczną prezydencję: od stycznia do czerwca 1977 r., od lipca do grudnia 1981 r., od lipca do grudnia 1992 r., od stycznia do czerwca 1998, od lipca do grudnia 2005 r. Brytyjskim komisarzem w Komisji Europejskiej jest Julian King, odpowiadający za unię bezpieczeństwa. Przedstawiciele Zjednoczonego Królestwa zasiadają także Europejskim Komitecie Ekonomiczno-Społecznym²² i Europejskim Komitecie Regionów²³. Natomiast stały kontakt z instytucjami Unii Europejskiej jest utrzymywany za pośrednictwem Stałego Przedstawicielstwa Wielkiej Brytanii w Brukseli. Jak zauważa B. Curyło, w przypadku Wielkiej Brytanii można zauważyć ciekawą zależność ponieważ społeczeństwo brytyjskie ma trudności z przyjęciem i adaptacją

²¹ Podczas głosowania decydującego za odrzuceniem Traktatu opowiedziało się 25 parlamentarzystów Partii Konserwatywnej. W efekcie J. Major zwrócił się do Izby Gmin o wotum zaufania dla polityki zagranicznej rządu. Premier uzyskał odpowiednie poparcie i ratyfikowano Traktat

²² Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny – organ doradczy, który reprezentuje pracodawców, pracowników i inne grupy interesu, a także przedstawia opinie na temat proponowanych przepisów. W jego pracach uczestniczy 24. przedstawicieli Wielkiej Brytanii

²³ Europejski Komitet Regionów - zgromadzenie przedstawicieli samorządów lokalnych i regionalnych w Unii Europejskiej. Jest organem opiniodawczym mającym gwarantować uwzględnienie w proponowanych przepisach punktu widzenia wszystkich regionów UE. Zasiada w nim 18. przedstawicieli Wielkiej Brytanii

„europejskości”, natomiast w sferze instytucjonalnej rząd brytyjski bardzo dobrze przystosował się do uwarunkowań wynikających z członkostwa w Unii Europejskiej. Brytyjcy politycy są uważani za dobrych negocjatorów w kwestiach europejskich, a Zjednoczone Królestwo mogło w pewnym momencie mogło się pochwalić jednym z najwyższych wskaźników wdrażania prawa europejskiego²⁴.

Polityka Wielkiej Brytanii w stosunku do Unii Europejskiej spotykała się z krytyką ze strony polityków niektórych państw członkowskich. W 2000 r. ukazał się artykuł byłego prezydenta Francji V. d’Estainga i byłego kanclerza RFN H. Shmidta, którzy określili brytyjską politykę w kwestiach integracji europejskiej jako „siedzenie okrakiem na płocie – na wpół w Unii, na wpół poza nią”. Tymczasem premier Blair w przemówieniu szóstego października 2000 r. w Warszawie jasno opowiedział się za aktywnym udziałem Wielkiej Brytanii w procesie integracji europejskiej, ale sprzeciwił się wizji Europy federalnej. Blair popierał wizję Unii Europejskiej rozumianej jako sojusz wolnych, niezależnych i suwerennych państw, który ma służyć ich interesom i wspólnemu dobru. Poglądy te zaprezentowane były w projekcie konstytucji Unii Europejskiej opublikowanym kilka tygodni po wystąpieniu Blaira w Warszawie²⁵. Jednak okres rządów Blaira nie jest tym, który można byłoby nazwać czasem zacieśnienia stosunków między Wielką Brytanią a Unią Europejską, o czym świadczy chociażby rezygnacja premiera z przeprowadzenia referendum w sprawie przyjęcia euro²⁶. W okresie rządów Partii Pracy Wielka Brytania mocno przybliżyła się do europejskiego sposobu rządzenia – Bank of England uzyskał pełną niezależność, wdrożono Europejską konwencję praw człowieka, w dużym stopniu wykorzystywano środki pochodzące z unijnych funduszy strukturalnych, a także znacznie większą wagę zaczęto przywiązywać do kwestii ochrony środowiska. Nie zmieniło się jednak zbyt znacząco postrzeganie Unii Europejskiej przez społeczeństwo brytyjskie²⁷. Trudności w prowadzeniu polityki europejskiej w drugim okresie rządów Partii Pracy, kiedy premierem był G. Brown, wynikały w dużej mierze z sytuacji ogólnoświatowej. Wsparcie poprzednika Browna dla

²⁴ B. Curyło, *Być albo nie być w Europie – dylematy integracyjne Wielkiej Brytanii*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, nr 5, Opole 2011, s. 321

²⁵ K. Łastawski, *dz. cyt.*, s. 304-305

²⁶ M. Mikołajczyk, *Europejskie dylematy Wielkiej Brytanii. Od Planu Schumana do Brexitu*, „Przegląd Zachodni”, nr 4, Poznań 2016, s. 31

²⁷ G. Ronek, *Wielka Brytania w Unii Europejskiej – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, „Politeja”, nr 37, Kraków 2015, s. 355

polityki zagranicznej prowadzonej przez USA spowodowała podziały wewnątrz Unii Europejskiej pomiędzy „atlantycystami” i „gaullistami”. Ich źródłem były przede wszystkim różnice w reakcji poszczególnych państw europejskich na ataki terrorystyczne z 11 września 2001 r.²⁸. Podziały te pogłębiły się w momencie podejmowania przez państwa europejskie decyzji o wsparciu amerykańskiej interwencji w Iraku, by doprowadzić do upadku reżimu Saddama Husseina. Do działań Stanów Zjednoczonych, oprócz Wielkiej Brytanii, przyłączyła się większość państw Europy Środkowej (także Polska), w przeciwieństwie do Francji czy Niemiec²⁹. Rząd Blaira uznał wówczas, że dalsza próba utrzymania pozycji Wielkiej Brytanii jako łącznika pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Unią Europejską jest niemożliwe.

W Październiku 2007 r. premier Brown z ministrem spraw zagranicznych D. Milibandem wydali broszurę pt. *Global Europe*, w jako priorytetowe uznali następujące kwestie: promocja produkcji i konkurencyjności, nowoczesne europejskie społeczeństwo, zewnętrzna otwartość ekonomiczna, reforma budżetu Unii Europejskiej, wzmocnienie europejskiego „Globalnego podejścia do migracji” (tłum. własne), rozwiązanie problemów związanych ze zmianą klimatu i bezpieczeństwem energetycznym, zwalczanie terroryzmu i przestępczości zorganizowanej, stabilizacja sytuacji politycznej w krajach sąsiadujących z Europą i nie tylko, zwalczanie światowego ubóstwa. Wyżej opisany program Browna okazał się polem do porozumienia z kanclerz Niemiec A. Merkel i francuskim prezydentem N. Sarkozym³⁰. Jednak kryzys ekonomiczny w latach 2008-2009, który zaczął się niedługo po objęciu funkcji premiera przez Browna, obrócił brytyjskie społeczeństwo przeciwko rządzącej Partii Pracy. W punkcie kulminacyjnym kryzysu brytyjska gospodarka zaczęła upadać – wydatki publiczne były poza kontrolą, a sondaże wskazywały, że w społeczeństwie panuje przekonanie, iż państwowy aparat administracyjny jest zbyt duży. W wyborach do Parlamentu w 2009 r. znalazła się dopiero na trzecim miejscu, po Partii Konserwatywnej i Partii Niepodległości Zjednoczonego Królestwa (UKiP)³¹. Działania

²⁸ S. Bulmer, *New Labour, new European policy? Blair, Brown and utilitarian supranationalism*, „Parliamentary Affairs”, nr 61, t. 4, Oxford 2008, s. 603

²⁹ M. Fiszer, P. Olszewski, B. Piskorska, A. Podrazy, *Współpraca transatlantycka. Aspekty polityczne, ekonomiczne i społeczne*, Warszawa 2014, s. 313

³⁰ S. Bulmer, *dz. cyt.*, s. 606

³¹ H. Mölder, *British approach to the European Union: from Tony Blair to David Cameron*, in “Brexit. History, reasoning and perspectives”, 2018, s. 166

Partii Pracy w okresie rządów premierów Blaira i Browna można określić jako próbę kreowania „trzeciej drogi” w polityce Wielkiej Brytanii wobec Unii Europejskiej. Droga ta miała się wspierać integrację europejską przy jednoczesnym podkreślaniu tradycyjnych wartości brytyjskiego społeczeństwa. Jednak patriotyczne podejście konserwatystów i Partii Niepodległości połączone z pewnym eurosceptycyzmem i protekcjonizmem sprawiło, że zabrakło miejsca dla innej, łagodniejszej wizji.

ROZDZIAŁ II POLITYKA GOSPODARCZA I EUROPEJSKA WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 2010 – 2016

2.1. Tendencje eurosceptyczne w Wielkiej Brytanii w latach 2010 -2016

Partia Pracy przegrała wybory parlamentarne w Wielkiej Brytanii w 2010 r., a do władzy doszła wówczas Partia Konserwatywna, która zbudowała koalicję z Liberalnymi Demokratami. Na czele konserwatystów od 2005 r. stał D. Cameron. Cameron bywa czasem uważany za wiernego naśladowcę M. Thatcher³². Jednak on sam twierdził, że nie należał do Thatcherystów, choć nazywał się co prawda nazywa się *fanem Żelaznej Damy*. W Partii Konserwatywnej chciał spełnić rolę podobną do tej, którą spełnił Blair w Partii Pracy – zapoczątkować zmianę ideologicznych fundamentów partii. Cameron reprezentował bardziej liberalną część konserwatystów i w swojej kampanii partyjnej mocno akcentował potrzebę modernizacji, nowoczesności. Jednocześnie opowiadał się za akcjami humanitarnymi i rozszerzaniem demokracji. W jednym ze swoich przemówień skierowanych do konserwatystów w 2006 r. powiedział: *Nie jestem neo-konserwatystą. Jestem liberalnym konserwatystą. Liberalnym, ponieważ wierzę w szerzenie wolności i demokracji, i we wspieranie akcji humanitarnych. Dlatego właśnie nie możemy stać obok i przyglądać się dalszemu ludobójstwu w Darfurze. Konserwatystą – ponieważ rozpoznamy złożoność ludzkiej natury i zawsze będę sceptyczny w stosunku do wielkich planów przebudowy świata. Potrzebujemy więcej cierpliwości, więcej pokory w naszym zaangażowaniu w sprawy świata*³³. Eurosceptyczne podejście Camerona doprowadziło go do wygranej w partii Torysów. Wśród jego deklaracji znalazły się m. in obietnica wyprowadzenia Partii Konserwatywnej z partii Parlamentu Europejskiego, czego nie zrobili jego poprzednicy Smith i Howard. Ponadto sprzeciwiał się rosnącym kompetencjom instytucji europejskich oraz Traktatowi Lizbońskiemu, który *de facto* zastąpił konstytucję Unii Europejskiej oraz wprowadził funkcję Przewodniczącego Rady Europejskiej. Wszystkie państwa członkowskie były zobowiązane do ratyfikacji traktatu, aby mógł wejść

³² A. Alexandre-Collier, *Euroscepticism under Margaret Thatcher and David Cameron: From Theory to Practice*, „Observatoire de la société britannique, La Garde”, nr 17, 2015, s. 1-2

³³ <https://www.theguardian.com/politics/2006/oct/04/conservatives2006.conservatives> [tłum. własne, dostęp: 01.05.2019]

w życie. Cameron nazwał *zdradą* jego ratyfikację przez ówczesny rząd Wielkiej Brytanii³⁴.

Wygrana konserwatystów w wyborach parlamentarnych głównie spowodowana była oczekiwaniem zmiany przez społeczeństwo. Jeszcze przed przeprowadzeniem wyborów Dorey przewidywał, że jeśli sytuacja finansowa dalej się będzie pogarszać, to prawdopodobnie konserwatyści zyskają większe zaufanie społeczne ze względu na ekonomiczną wiarygodność i kompetencje. Szczególnie w przypadku pogłębienia kryzysu byłoby to argumentem dla głosujących, że instrumenty zastosowane przez Partię Pracy nie są wydolne. w tym kontekście wygrana konserwatystów wynikałaby nie tyle ze spójności czy popularności ich polityki ekonomicznej, ale raczej z porażki działań rządu Browna. Natomiast wygrana w świetle tak poważnych problemów ekonomicznych może doprowadzić samych konserwatystów do porzucenia własnej strategii przez podniesienie podatków lub obcięcie wydatków publicznych, albo też zastosowanie obydwu tych działań. Jak pisał Dorey: *Inaczej mówiąc, najlepszą szansą na osiągnięcie zwycięstwa w wyborach przez konserwatystów jest dalsze pogłębienie się recesji, co zmniejszyłoby poparcie społeczne dla Partii Pracy. Jednak do tak pogarszających się warunków ekonomicznych będzie im (red. konserwatystom) coraz trudniej przystosować swoją obecną strategię ekonomiczną*³⁵.

Kiedy D. Cameron obejmował funkcję premiera Wielkiej Brytanii nic nie wskazywało na to, że jego polityka doprowadzi kraj do wyjścia z Unii Europejskiej. Jednak u progu kampanii wyborczej w 2015 r. Cameron zadeklarował renegocjację warunków członkostwa Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej, a później przeprowadzenie referendum. To posunięcie miało na celu przyciągnięcie elektoratu eurokrytyków³⁶. W styczniu 2013 r. Cameron w swoim przemówieniu ogłosił przeprowadzenie referendum o wyjściu z Unii Europejskiej, jeśli nie powiedzie się proces ponownych negocjacji warunków członkostwa Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej. W przemówieniu tym Cameron wykorzystał dobrze znaną tradycyjną narrację nawiązującą do doktryny inności – „brytyjskość” oznaczała manifestację narodu

³⁴ O. Tarnavskiy, *Proponents of Euroscepticism in the United Kingdom from 1950 to 2017*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, nr 4, Poznań 2017, s. 50

³⁵ P. Dorey, *‘Sharing the proceeds of growth’: conservative economic policy under David Cameron*, „The Political Quarterly”, t. 80, nr 2, 2009, s. 268

³⁶ H. Mölder, *dz. cyt.*, s. 168

wyspiarskiego, który można określić jako niezależny i prawy, waleczny w obronie własnej suwerenności³⁷. Tuż po przemówieniu Camerona podjęto pierwsze decyzje – pod obrady parlamentu przyjęto projekt ustawy dotyczący referendum o wyjściu z Unii Europejskiej. Projekt został zaakceptowany większością głosów Partii Konserwatywnej w Izbie Gmin, natomiast odrzuciła go Izba Lordów³⁸.

Do wzrostu tendencji eurosceptycznych w krajach europejskich przyczyniły się głównie: kryzys strefy Euro oraz kryzys migracyjny. Nie można też zapomnieć o idei „brytyjskiej inności”, która także częściowo jest powodem od procesów separacyjnych zachodzących w Europie. Niemniej jednak eurosceptycyzm w Zjednoczonym Królestwie umocnił się dzięki podobnym tendencjom pojawiającym się w krajach kontynentalnej Europy, które są bardziej otwarte na integrację. H. Mölder posuwa się nawet do stwierdzenia, że bez kryzysu w Unii Europejskiej, który dał odpowiednie wsparcie środowiskom eurosceptycznym, referendum o tzw. Brexicie byłoby trudne do zrealizowania³⁹.

2.2. Wielka Brytania po kryzysie globalnym – ujęcie makroekonomiczne

Od końca 2009 r. gwałtownie postępujący kryzys strefy Euro wpłynął na stabilność całej Unii Europejskiej. Kilka państw członkowskich należących do wspólnoty walutowej miało duże trudności by spłacić rządowe zobowiązania. Wielka Brytania, mimo iż nie posługiwała się wspólną walutą Unii Europejskiej, także odczuła wpływ negatywnych skutków całego kryzysu ze względu na szerokie kontakty biznesowe⁴⁰. David Cameron, obejmując urząd premiera, musiał zmierzyć się z trudną sytuacją gospodarczą: kraj wychodził z recesji, panowało duże bezrobocie, a w budżecie był duży deficyt. Zwolennicy Camerona właśnie te trzy pola będą wskazywali jako mocne punkty rządów Partii Konserwatywnej – Wielka Brytania po wyjściu z recesji umocniła swoją gospodarkę w porównaniu do Europy, spadło bezrobocie, a deficyt budżetowy został mocno zredukowany. Natomiast krytycy mogą zarzucać, iż prowadzona w latach 2010-2012 polityka *austerity* (surowości, zaciskania pasa) spowodowała, że Wielka Brytania najwolniej podnosiła się właśnie z ostatniego

³⁷ D. Cameron <https://www.theguardian.com/politics/2013/jan/23/david-cameron-eu-speech-referendum> [dostęp: 06.05.2019]

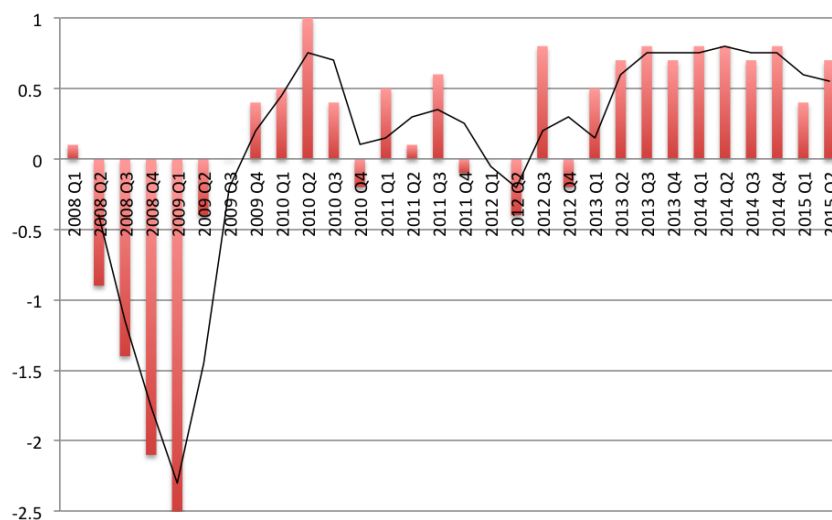
³⁸ H. Mölder, *dz. cyt.*, s. 169

³⁹ H. Mölder, *dz. cyt.*, s. 169

⁴⁰ H. Mölder, *dz. cyt.*, s. 167

kryzysu, a niezbyt stabilna gospodarka będzie wrażliwa na skutki ewentualnego Brexitu. W odniesieniu do danych prezentowanych przez Narodowy Urząd Statystyczny (NHS), faktycznie od drugiej połowy 2010 r. aż do początku 2013 r. gospodarce brytyjskiej brakowało stabilności i musiała mierzyć się ze spadkami PKB (Wykres 1). Do takiego stanu rzeczy przyczyniło się obcięcie wydatków w sektorze inwestycji publicznych, co poskutkowało redukcją popytu zagregowanego. Skupienie głównej uwagi na cięciach wydatków i złym stanie gospodarki obniżyło również pewność konsumentów i sektora biznesowego⁴¹.

WYKRES 1 DYNAMIKA PKB WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 2008-2015 (DANE KWARTALNE)

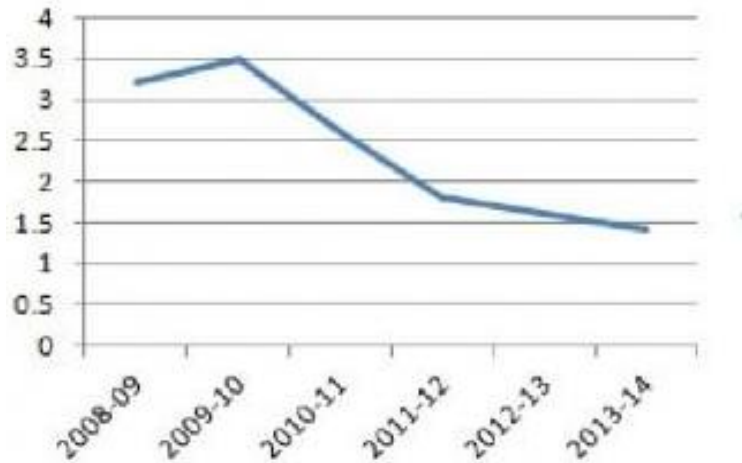

Źródło: T. Pettinger <https://www.economicshelp.org/blog/21496/economics/economic-record-of-osborne-and-cameron-2010-2016/> [dostęp: 01.05.2019]

Według ekonomistów wysoki poziom oszczędności, niskie stopy procentowe i słaby rozwój ekonomiczny to dobre warunki dla rządu by w większym stopniu finansować sektor publicznych inwestycji, a przez to pozytywnie stymulować popyt i podaż w gospodarce. Jednak rząd Wielkiej Brytanii nie podjął takiego działania, co można zauważyć na kolejnym wykresie (Wykres 2).

⁴¹ T. Pettinger <https://www.economicshelp.org/blog/21496/economics/economic-record-of-osborne-and-cameron-2010-2016/> [dostęp: 01.05.2019]

WYKRES 2 INWESTYCJE W SEKTORZE PUBLICZNYM (% PKB)

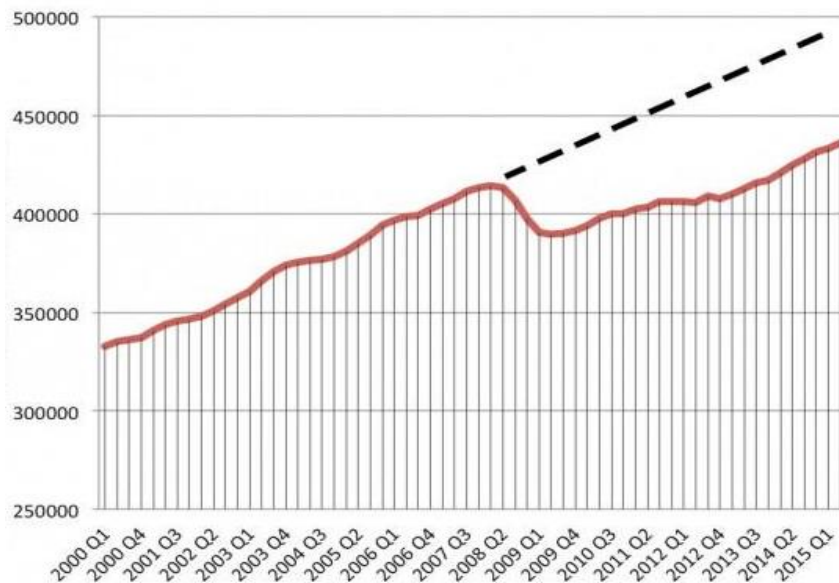

Źródło: T. Pettinger <https://www.economicshelp.org/blog/21496/economics/economic-record-of-osborne-and-cameron-2010-2016/> [dostęp: 01.05.2019]

O ile w momencie największego kryzysu, czyli w latach 2008 – 2009, w Wielkiej Brytanii w sektorze publicznym inwestowano od 3 do 3,5% PKB, to w latach późniejszych liczba ta systematycznie obniżała się. Można też zauważyć, że w latach 2010 – 2012, kiedy rząd Camerona wprowadzał politykę zaciskania pasa, nastąpił wręcz drastyczny spadek inwestycji – z 3,5% PKB do ok. 1,8 % PKB. Od 2012 r. nadal spadała ilość środków zainwestowanych w sektorze publicznym, jednak spadek ten był znacznie łagodniejszy. Porównując dane ekonomiczne można zauważyć, że gospodarka brytyjska najwolniej podnosiła się właśnie z kryzysu ekonomicznego 2008 r.⁴². Świadczy o tym m. in. znaczny spadek PKB (Wykres 3).

⁴² por. G. Allen, *Recession and recovery*, https://www.parliament.uk/documents/commons/lib/research/key_issues/Key-Issues-Recession-and-recovery.pdf [dostęp: 02.05.2019]

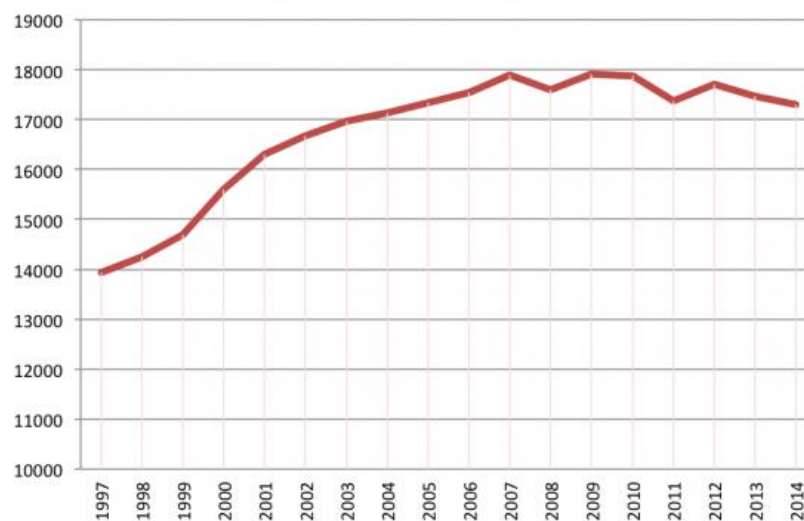
**WYKRES 3 WIELKA BRYTANIA – PKB REALNE W MLN GBP
(DANE KWARTALNE)**

Źródło: T. Pettinger <https://www.economicshelp.org/blog/21496/economics/economic-record-of-osborne-and-cameron-2010-2016/> [dostęp: 02.05.2019]

Można także zauważyć systematyczny spadek rzeczywistego dochodu do dyspozycji gospodarstwa domowego na osobę od 2007 do 2014 r. (Wykres 4).

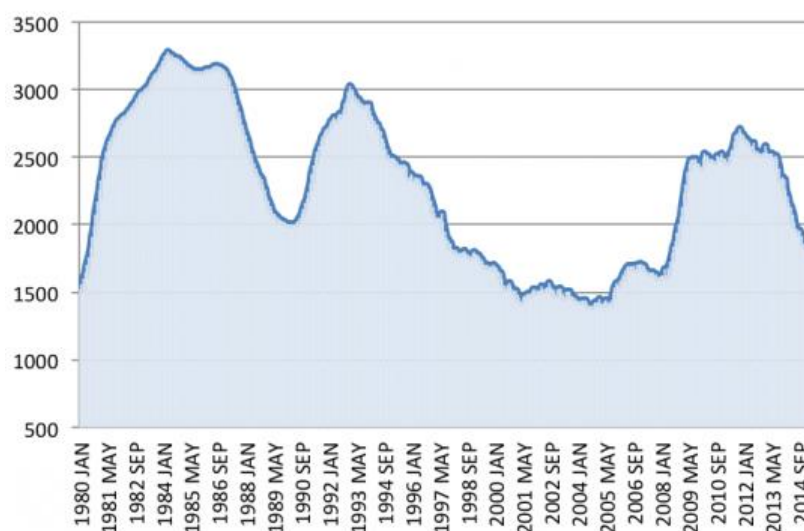
**WYKRES 4 DOCHÓD DO DYSPOZYCJI GOSPODARSTWA DOMOWEGO
NA OSOBĘ W GBP (DANE ROCZNE)**

Źródło: T. Pettinger <https://www.economicshelp.org/blog/21496/economics/economic-record-of-osborne-and-cameron-2010-2016/> [dostęp: 02.05.2019]

Jednym z największych sukcesów ekonomicznych rządu Camerona wydaje się być znaczny spadek bezrobocia (Wykres 5), który nastąpił mimo stosunkowo słabej sytuacji ekonomicznej (Wykres 1), co przypisuje się większej elastyczności rynku pracy. Częściowo był to skutek polityki rządu, a częściowo zmieniających się warunków pracy. Minusem całej sytuacji jest fakt, że gdyby nie nawrót recesji, spadek bezrobocia mógłby być większy i szybszy. Ponadto osiągnięto ten cel poprzez niski wzrost płac i dużą liczbę umów o pracę, które nie regulowały godzin pracy, tzw. *zero-hour contracts*. Z kolei te czynniki wpłynęły na wzrost niepewności zatrudnienia.

WYKRES 5 BEZROBOCIE W WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 1980-2014 (DANE MIESIĘCZNE)

Źródło: T. Pettinger <https://www.economicshelp.org/blog/21496/economics/economic-record-of-osborne-and-cameron-2010-2016/> [dostęp: 02.05.2019]

W latach kryzysu 2007-2013 bezrobocie w Wielkiej Brytanii rosło wolniej niż w czasach poprzednich kryzysów (np. w latach 80. czy 90. XX w.), a później w latach 2013-2016 znacznie szybciej spadało, mimo osłabionej sytuacji gospodarczej kraju. Przyczyn takiego stanu rzeczy można dopatrywać się we wspomnianej już wcześniej elastyczności rynku pracy, która polegała przede wszystkim na zmniejszaniu liczby godziny pracy, tak by utrzymać wszystkich zatrudnionych. W tej sytuacji zwalnianie i zatrudnianie pracowników było łatwiejsze i umożliwiało zwiększenia rotacji zatrudnionych osób, czego brytyjskie firmy raczej nie wykorzystywały. Kolejnymi czynnikami, które wpłynęły na dość dobrą ogólną sytuację bezrobocia była elastyczność płac i znaczny spadek wydajności pracowników. Mimo obniżonego popytu, a przez to obniżonej produkcji, firmy utrzymywały swoich pracowników, choć wydajność ich pracy

była obniżona. W momencie zwiększenia produkcji, aby sprostać rosnącemu popytowi, przedsiębiorstwa mogły zwiększyć wydajność pracy dotychczas zatrudnionych pracowników bez zatrudniania dodatkowych osób. Jako ostatnie czynniki należy wymienić, zaznaczony już wcześniej wzrost tzw. *zero-hour contracts*, a także wzrost samozatrudnienia. Zawarcie umowy nieregulującej godzin pracy nie dawało zatrudnionemu żadnej gwarancji, za ile godzin pracy otrzyma wynagrodzenie. Liczba takich umów wzrosła z 50 tys. w 2005 r. do 200 tys. w 2013 r.⁴³.

Inflacja w czasie rządów Camerona była dość łagodna, oprócz wzrostu inflacji kosztowej w 2011 r – w związku z podwyższeniem podatków, dewaluacją pieniądza i czynnikami niezależnymi od prowadzonej polityki. Inflacja kosztowa pozostawała w dużej mierze poza kontrolą rządu, ale doprowadziła do spadku płac. Niska inflacja była właściwie jednym z zarzutów wobec rządzących – w 2015 r. wyniosła 0%, co wskazywało na słaby rozwój ekonomiczny kraju⁴⁴.

WYKRES 6 INFLACJA W WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 2007 - 2016 (DANE MIESIĘCZNE)

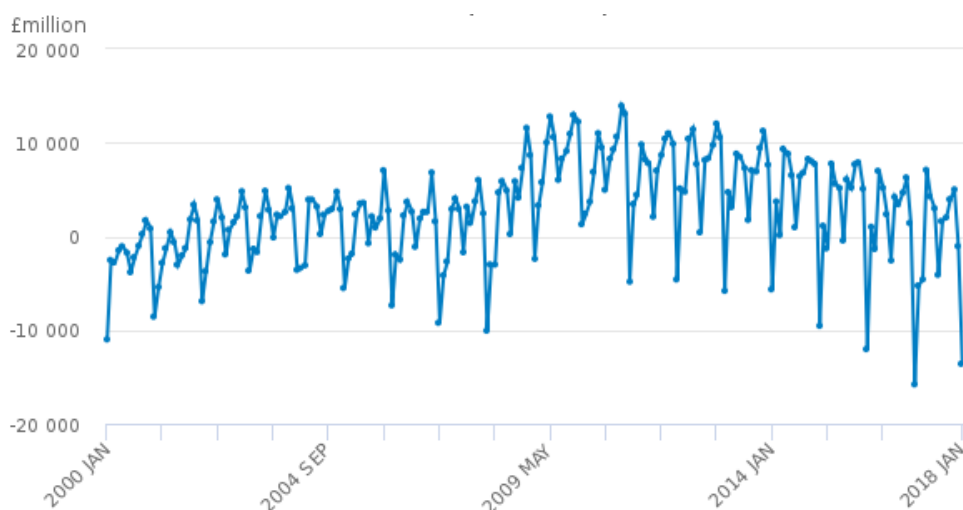
Źródło: T. Pettinger <https://www.economicshelp.org/blog/21496/economics/economic-record-of-osborne-and-cameron-2010-2016/> [dostęp: 02.05.2019]

⁴³ T. Pettinger <https://www.economicshelp.org/blog/6744/unemployment/the-uk-unemployment-mystery/> [dostęp: 02.05.2019]

⁴⁴ T. Pettinger <https://www.economicshelp.org/blog/21496/economics/economic-record-of-osborne-and-cameron-2010-2016/> [dostęp: 02.05.2019]

W czasie, gdy funkcję kanclerza skarbu pełnił G. Osborne nastąpiła redukcja deficytu budżetowego (Wykres 7). Jednakże zasady przez niego ustalone były regularnie łamane, a deficyt zmniejszał się w mniejszym tempie niż pierwotnie planowano. Także na skutek polityki zaciskania pasa, w efekcie której przychód z podatków był niższy niż się spodziewano. Zasady fiskalne Osborne’a, których celem było stabilizacja deficytu, odbierano bardzo negatywnie i zarzucano im brak ekonomicznej logiki.

WYKRES 7 DEFICYT SEKTORA FINANSÓW PUBLICZNYCH W WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 2000- 2018 Z WYŁĄCZENIEM BANKÓW PUBLICZNYCH (W MLN GBP)

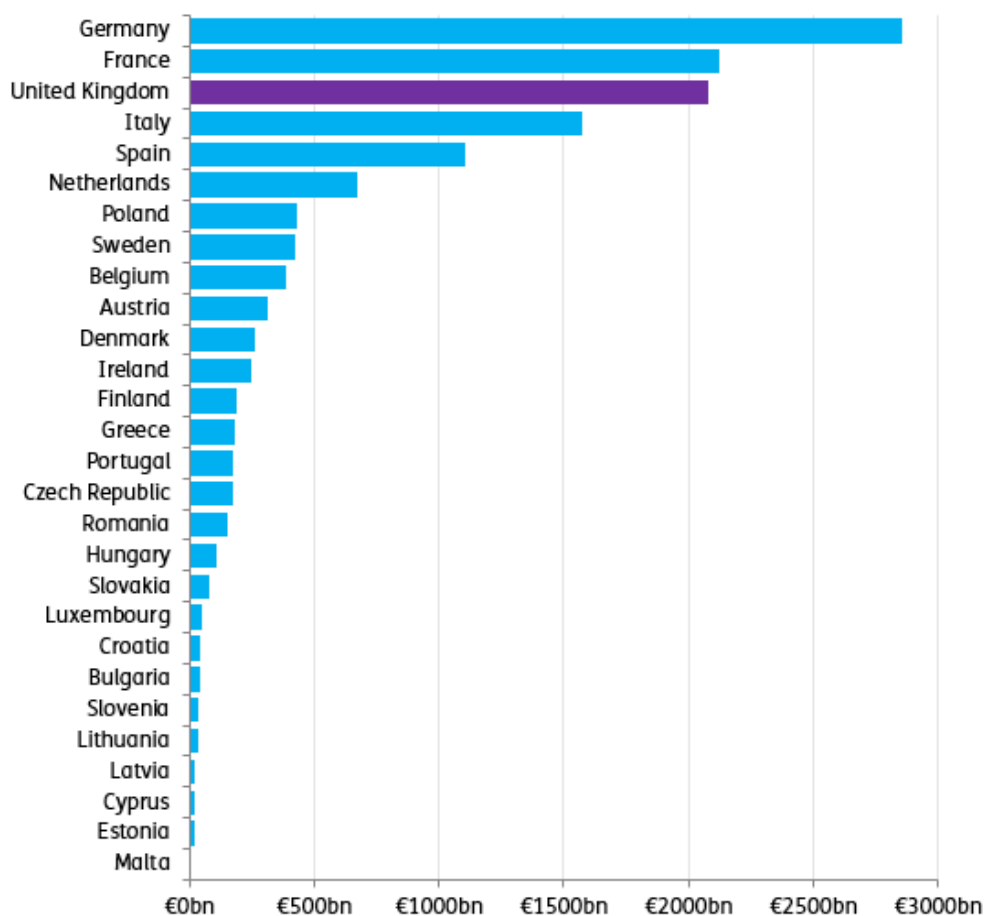

Źródło: <https://www.ons.gov.uk/economy/governmentpublicsectorandtaxes/publicsectorfinance/timeseries/dzlt/pusf/linechartimage?series=&fromYear=2000&toYear=2018&frequency=years> [dostęp: 06.05.2019]

W opinii większości ekonomistów polityka zaciskania pasa była błędem, ponieważ znacznie spowolniła wychodzenie Wielkiej Brytanii z recesji po 2008 r. Według ankiety przeprowadzonej przez Centre for Macroeconomics (CFM) w 2015 r., 66% badanych nie zgodziła się ze stwierdzeniem, że polityka *austerity* pomogła podnieść PKB. Z kolei w ankiecie przeprowadzonej przez Financial Times pod koniec 2013 r., dziesięciu na dwunastu zapytanych ekonomistów odpowiedziało, że następujące

ożywienie gospodarcze nie jest skutkiem polityki prowadzonej przez konserwatystów⁴⁵. Jedną z przyczyn tego ożywienia było stopniowe wychodzenie z kryzysu pozostałych gospodarek europejskich. Jednak w momencie podejmowania decyzji o opuszczeniu Unii Europejskiej, gospodarka Brytyjska miała dość silną pozycję wśród gospodarek innych państw europejskich, o czym świadczą dane Eurostatu.

WYKRES 8 PKB REALNE W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ W 2016 R. (W MLD EURO)

Źródło: <https://fullfact.org/economy/uk-largest-economies-eu/> [dostęp: 10.06.2019]

Wyżej przytoczone wskaźniki pokazują, że polityka ekonomiczna Wielkiej Brytanii w latach 2010-2016 nie zawsze była efektywna. Jednak splot różnorodnych czynników sprawił, że konserwatyści w opinii publicznej funkcjonują jako formacja, która poradziła sobie z kryzysem finansowym, w przeciwieństwie do Partii Pracy.

⁴⁵ S. Wren-Lewis, *Speri Paper—What Brexit and austerity tells us about economics, policy and the media*, nr 36, Sheffield 2016, s. 4

ROZDZIAŁ III BREXIT – GENEZA, KALENDARIUM, KONSEKWENCJE

3.1. Brexit - geneza

Pierwsze kroki w kierunku zmiany warunków uczestnictwa Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej, a w efekcie do decyzji o jej opuszczeniu, zostały podjęte na początku 2013 r. W przemówieniu z 22 stycznia D. Cameron zapowiedział podjęcie starań o renegocjację warunków umowy pomiędzy Zjednoczonym Królestwem a Wielką Brytanią. Po przeprowadzonych negocjacjach Brytyjczycy mieli zdecydować pod koniec 2017 r., czy chcą pozostać w UE na nowych warunkach, czy też wolą opuścić wspólnotę⁴⁶. Formalnie ustawa umożliwiająca przeprowadzenie referendum, oficjalnie nazwana *European Union Referendum Bill 2015-2016*, która określała także szczegółowe warunki głosowania, została przedstawiona w Izbie Gmin 28 maja 2015 r. Ustawa ostatecznie zyskała akceptację zarówno w Izbie Gmin, jak i Izbie Lordów⁴⁷. W listopadzie 2015 r. D. Cameron skierował do Przewodniczącego Rady Europejskiej D. Tuska list, w którym wskazał na cztery obszary szczególnie wymagające reform: ekonomia, konkurencyjność, suwerenność i imigracja. Cameron w swoim liście zaznaczył, że w Unii Europejskiej wciąż są kraje, które nie należą do strefy Euro, co nie powinno być powodem ich dyskryminacji ekonomicznej, jak również nie powinno stanowić kryterium oceny poszczególnych przedsiębiorstw. Ponadto akceptacja wszelkich zmian w sferze ekonomicznej, np. dotyczące tworzenia unii bankowej, powinna być dobrowolna, a nie obowiązkowa. Cameron zwrócił też uwagę na takie kwestie jak zwiększenie swobody przepływu kapitału, dóbr i usług, ograniczenie zbędnych regulacji handlowych, zwiększenie roli parlamentów narodowych we wspólnocie, a także nadmierną imigrację⁴⁸. Na spotkaniu Rady Europejskiej w grudniu 2015 r. członkowie zgodzili się, aby wspólnie wypracować konkretne rozwiązania w wyżej wymienionych kwestiach, które satysfakcjonowałyby zarówno Unię Europejską, jak i stronę brytyjską. 19 lutego 2016 r. podpisano dokument pt. „*Nowe porozumienie dla Zjednoczonego Królestwa w ramach Unii Europejskiej*”⁴⁹,

⁴⁶ <https://www.bbc.com/news/uk-politics-33141819> [dostęp: 13.05.2019]

⁴⁷ <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/CBP-7212> [dostęp: 13.05.2019]

⁴⁸ D. Cameron, *A new settlement for the United Kingdom in a reformed European Union*, Londyn, 10.05.2015

⁴⁹ Tytuł oryginalny: *New settlement for the United Kingdom within the European Union*

który w sposób ogólny regulował problemy sygnalizowane wcześniej przez Camerona⁵⁰ Ostatecznie D. Cameron uznał treść porozumienia za satysfakcjonującą oraz oświadczył, że „Rząd będzie stał na stanowisku, aby Wielka Brytania pozostała w zreformowanej Unii Europejskiej”⁵¹. Jednak jeszcze w lutym została podjęta decyzja, że referendum dotyczące wyjścia lub pozostania Brytyjczyków w Unii Europejskiej zostanie przeprowadzone w ciągu kilku nadchodzących miesięcy, czyli w czerwcu 2016 r. Od tego czasu w mediach miała miejsce intensywna kampania, w której zarówno zwolennicy, jak i przeciwnicy Brexitu, przedstawiali swoje argumenty.

Kampania medialna sprowadzała się do dwóch głównych haseł „*Brexit*” (*Britain + exit*, wyjście), które oznaczało opuszczenie Unii Europejskiej, oraz „*Bremain*” (*Britain + remain*, pozostać) – odnoszące pozostanie we wspólnocie. Każda ze stron prezentowała szereg argumentów, które zostały zaprezentowane w tabeli poniżej (Tabela 1):

TABELA 1 WYJŚCIE WIELKIEJ BRYTANII Z UE – WYBRANE ARGUMENTY

Argumenty zwolenników Brexitu	Argumenty przeciwników Brexitu
<ul style="list-style-type: none"> - nadmiar biurokracji w UE sprawia, że ceny dóbr i usług są wyższe; - Wielka Brytania powinna mieć dowolność przy nakładaniu podatku VAT; - prawa chroniące konsumentów istniały jeszcze przed założeniem Unii Europejskiej; - całkowity koszt pozostania w UE to 350 mln GBP tygodniowo; - w przypadku opuszczenia UE biliony funtów mogłyby być przeznaczone na inne priorytety; - Wielka Brytania zdecydowałaby jak wykorzystać fundusze, które zostaną zwrócone z UE; - tylko 3% całkowitych wydatków Wielkiej Brytanii na rozwój nauki jest finansowane przez UE; - Wielka Brytania będzie mogła zwiększyć finansowanie badań naukowych, kiedy przestanie płacić za członkostwo w UE; 	<ul style="list-style-type: none"> - Brytyjczycy oszczędzają średnio 450 GBP rocznie, ponieważ w wyniku członkostwa w UE ceny są niższe; - loty i ładowarki telefonów komórkowych są tańsze; - UE daje pewność, że importowane produkty spełniają europejskie standardy jakości; - korzyści bycia we wspólnocie przewyższają koszty; - inne kraje wnoszą więcej funduszy (na osobę) niż Wielka Brytania; - po Brexicie Wielka Brytania nadal będzie musiała dokładać się do unijnego budżetu, aby mieć dostęp do jednolitego rynku UE; - uniwersytety w Wielkiej Brytanii otrzymują miliony z UE na rozwój badań naukowych; - wielu najlepszych brytyjskich naukowców przybyło z innych krajów europejskich dzięki grantom finansowanym przez UE;

⁵⁰ V. Miller, *Brexit: impact across policy ideas*, House of Commons Briefing Paper, nr 07213, Londyn 2016, s. 17-18

⁵¹ D. Cameron statement <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-commons-statement-on-eu-reform-and-referendum-22-february-2016> [dostęp: 15.05.2019]

<ul style="list-style-type: none"> - Wielka Brytania mogłaby prowadzić osobną politykę migracyjną, która przyciągnęłaby naukowców; - regulacje europejskie dot. środowiska mogą niepotrzebnie blokować rozwój biznesu i podnosić ceny energii; - kraje europejskie nadal będą chciały sprzedawać Wielkiej Brytanii energię elektryczną; - większość gazu jest importowana z Norwegii – Wielka Brytania jest niezależna od Rosji; - członkostwo w NATO i Radzie Bezpieczeństwa ONZ są ważniejsze dla obronności Wielkiej Brytanii niż UE; - UE ingeruje w sprawy obrony kraju i dąży do utworzenia własnej armii; - Wielka Brytania miałaby większe wpływy na szczeblu światowym, gdyby była niezależnym krajem; - członkostwo w UE uniemożliwia kontrolowanie imigracji; - duża liczba imigrantów utrudnia dostęp do usług publicznych; - wysoka imigracja spowodowała obniżkę płac dla pracowników brytyjskich; - system punktowy dla migrantów w Wielkiej Brytanii powinien obejmować również tych z UE; - firmy brytyjskie będą uwolnione od unijnych regulacji; - handel z krajami UE będzie kontynuowany ponieważ import z krajów europejskich przewyższa eksport; - Wielka Brytania będzie mogła wynegocjować własne umowy handlowe z innymi krajami. 	<ul style="list-style-type: none"> - program Erasmus pozwala brytyjskim studentom uczyć się za granicą; - opuszczenie UE spowoduje wzrost cen prądu; - bezpieczeństwo energetyczne Wielkiej Brytanii jest silniejsze, gdy jest w UE, ponieważ negocjuje w im. całego bloku; - dzięki regulacjom UE Wielka Brytania ma czystsza wodę i powietrze oraz niższą emisję gazów cieplarnianych; - Wielka Brytania potrzebuje członkostwa w UE, żeby móc być w czołówce, która podejmuje najważniejsze decyzje; - opuszczenie UE zmniejszy wpływ Wielkiej Brytanii na szczeblu światowym; - współpraca z sąsiadami z UE nad rozwiązaniem wspólnych zagrożeń sprawiła, że Wielka Brytania była bezpieczniejsza; - imigranci, szczególnie z UE płacą większe podatki, niż pobierają od państwa; - <i>Porozumienie</i> Camerona oznacza, korzyści pracownicze dla nowych migrantów z UE będą ograniczone przez pierwsze cztery lata; - poza UE Wielka Brytania nadal będzie musiała akceptować swobodny przepływ ludzi, żeby mieć dostęp do jednolitego rynku; - imigracja jest dobra dla ekonomii; - Brexit spowoduje szok ekonomiczny a rozwój państwa będzie wolniejszy; - Wielka brytania jest bardziej zależna od krajów UE, niż te kraje od Brytyjczyków; - Wielka Brytania nadal będzie musiała stosować się do zasad na UE, żeby utrzymać dostęp do jednolitego rynku.
---	---

Źródło: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-32793642> [dostęp: 15.05.2019]

W okresie od ogłoszenia daty referendum do dnia głosowania dużą rolę odgrywały media brytyjskie, zarówno elektroniczne, jak i drukowane. Jednak w środowisku analitycznym pojawiły się też głosy, które bardzo krytycznie oceniały działanie mediów w tamtym okresie, zarzucając przede wszystkim jednostronność i utrwalanie tendencji Eurosceptycznych w społeczeństwie. Media masowe spełniały przede wszystkim dwie role w czasie kampanii. Po pierwsze stały się przestrzenią, w której przedstawiciele obydwu stron toczyli walkę o przychylność opinii publicznej.

Po drugie, media wyznaczały tempo kampanii, skupiając się konkretnych politykach i problemach w danym czasie⁵². Niektórzy analitycy zarzucają prasie drukowanej, że w okresie pierwszych trzech miesięcy kampanii przedreferendalnej znaczna większość artykułów prasowych popierała Brexit. Jedno z badań⁵³, które opierało się na analizie 1558 artykułów prasowych dotyczących referendum, pokazało, że 41% badanych tekstów popierało wyjście z Unii Europejskiej, 27% zawierało treść popierającą pozostanie we wspólnocie, 23% przyporządkowano jako „mieszane lub niejednoznaczne”, a 9% tekstów nie określało stanowiska wobec referendum. Wypowiedzi polityków stanowiły ok. 35% wszystkich cytowanych wypowiedzi, z czego 70% pochodziło od polityków Partii Konserwatywnej, a 13% - z Partii Pracy. Głos polityków Partii Niepodległościowej (UKIP) stanowiły 8%. Największy odsetek artykułów popierających Brexit czytelnicy mogli znaleźć w takich gazetach jak *The Daily Express*, *The Daily Mail*, a także w *The Sun*, *The Daily Star* oraz *The Daily Telegraph*. Natomiast najwięcej artykułów promujących pozostanie w Unii Europejskiej opublikowano w czasopiśmie *The Guardian*, *The Daily Mirror* i *The Financial Times*. Publikacje *The Times* analitycy oceniają jako najbardziej zrównoważone, jeśli chodzi o prezentację konkretnego stanowiska⁵⁴. Podobnie działo się przypadku przekazów telewizyjnych czy radiowych, które także określa się jako „jednoznaczne”. W relacjach tradycyjnych mediów elektronicznych dominowały wiadomości dotyczące szczytów, spotkań, dyskusji pomiędzy przedstawicielami Wielkiej Brytanii i Unii Europejskiej, a także wiadomości koncentrujące się na wewnętrznym konflikcie politycznym. Taki przekaz formował obraz Unii Europejskiej jako wspólnoty skonfliktowanej ze Zjednoczonym Królestwem, a wspólnoty otwartej na współpracę i budowanie relacji. Ponadto większość przekazów zdominowana była przez reprezentantów dwóch głównych partii, przy czym głos eurosceptycznych Torysów były bardziej eksponowane od proeuropejskiego głosu Partii Pracy, co spowodowało,

⁵² M. Berry, *Understanding the role of the mass media in the EU Referendum*, EU Referendum Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign, Poole 2016, s. 14

⁵³ Studium przeprowadzone przez agencję PRIME Research dotyczące relacji prasowych z kampanii przedreferendalnej. Trzymiesięczne badanie oparte było na analizie artykułów prasowych z dwóch dni w tygodniu (wtorek, niedziela) pochodzących z londyńskich edycji 9 ogólnokrajowych czasopism. zob. D. Levy, B. Aslan, D. Bironzo, *The Press and the Referendum campaign*, EU Referendum Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign, Poole 2016, s. 33

⁵⁴ D. Levy, B. Aslan, D. Bironzo, *The Press and the Referendum campaign*, EU Referendum Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign, Poole 2016, s. 33

że odbiorcy znacznie łatwiej mogli usłyszeć argumenty za wyjściem z Unii Europejskiej niż za pozostaniem⁵⁵.

Zwolennicy Brexitu w swojej kampanii przyjęli strategię, w której posługiwali się prostym przekazem: „*Take Back Control*”, czyli „odzyskać kontrolę”. Ten slogan, powtarzany przy każdej możliwej okazji, odnosił sukces, ponieważ był łatwy i zrozumiały dla różnych grup społecznych, a jednocześnie otwierał szerokie pole do interpretacji. C. Meyer posunął się do stwierdzenia, że hasło „odzyskania kontroli” od „skorumpowanej, przegrywającej, obcej, opresyjnej i antydemokratycznej Brukseli” odniosło sukces wśród różnych grup, ponieważ zdążyło się już zakorzenić w społeczeństwie poprzez tysiące nieformalnych stwierdzeń dotyczących „Brukseli” zawartych szczególnie w prasie. Problem nie tkwi w dominacji „antyunijnych uprzedzeń” w samej kampanii przed referendum, ale w publikacjach prasowych, które przez dekady wpływały na negatywne postrzeganie Unii Europejskiej przez Brytyjczyków. Jednocześnie Meyer zarzuca, że przekazy telewizyjne dotyczące wspólnoty nie wystarczyły, by podnieść świadomość obywateli dotyczącą Unii Europejskiej. Tym przeciwnicy Brexitu w swojej kampanii musieli zmierzyć się z „ogromnym deficytem wiedzy wśród obywateli na temat natury Unii Europejskiej, instytucji i roli jaką odgrywa w niej Wielka Brytania”⁵⁶. Do podobnych wniosków dochodzi M. Berry, zaznaczając przy tym, że kampania za opuszczeniem Unii Europejskiej mogła być zbudowana na wielokrotnie podejmowanych już tematach suwerenności i imigracji. Tymczasem kampania prounijna nie miała takich podstaw społecznych. Zarówno w mediach, jak i wśród polityków brakowało pozytywnej proeuropejskiej narracji. Nawet jeśli przeciwnicy Brexitu nieustannie przedstawiali argumenty o społecznych i kulturalnych korzyściach płynących z członkostwa w Unii Europejskiej, nie miały one odpowiedniego wydzźwięku w społeczeństwie⁵⁷.

3.2. Referendum o wyjściu Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej i jego następstwa

Głosowanie o wyjściu Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej lub też pozostaniu we wspólnocie miało miejsce 23 czerwca 2016 r. Wyniki głosowania były bardzo

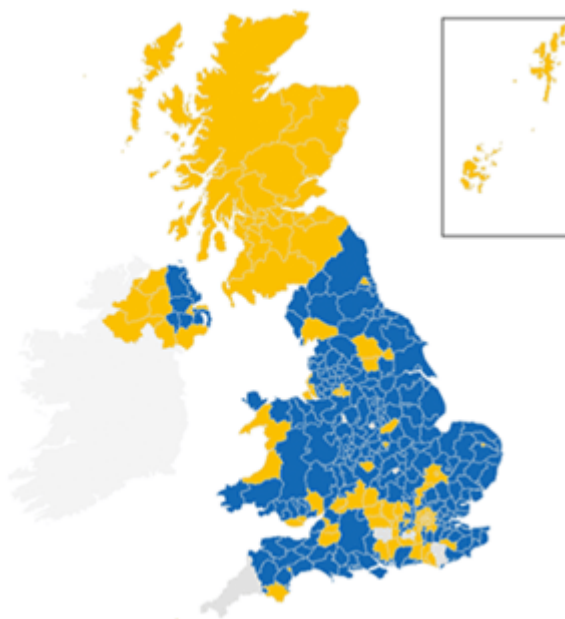
⁵⁵ M. Berry, *dz. cyt.*, Poole 2016, s. 14

⁵⁶ C. Meyer, *Why facts did matter in the campaign*, EU Referendum Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign, Poole 2016, s. 59

⁵⁷ M. Berry, *dz. cyt.*, Poole 2016, s. 14

zrównoważone, co świadczy o tym, że ostatecznie w brytyjskim społeczeństwie nie przeważały znacząco ani tendencje eurosceptyczne, ani proeuropejskie. Do referendum przystąpiło 33 577 342 osób, czyli 72% uprawnionych do głosowania, natomiast za opuszczeniem Unii Europejskiej opowiedziało się 51,9% głosujących, a za pozostaniem we wspólnocie – 48,1% głosujących.⁵⁸ Analizując wyniki głosowania na mapie Wielkiej Brytanii (Rysunek 1)⁵⁹ można zauważyć wyraźny podział.

RYСУNEK 1 WYNIKI REFERENDUM Z 23 CZERWCA 2016 R.

Źródło: <http://globalasiablog.com/2018/09/28/scotland-to-stay-in-the-eu/> [dostęp: 16.05.2019]

W Anglii i Walii, przeważał wynik popierający wyjście z Unii Europejskiej (kolor niebieski), podczas gdy w Szkocji wyraźnie zagłosowano za pozostaniem we wspólnocie (kolor żółty). W Irlandii Północnej większość dystryktów opowiedziało się także za pozostaniem w Unii Europejskiej, jednak nie było to już tak wyraźne, jak w przypadku Szkocji.

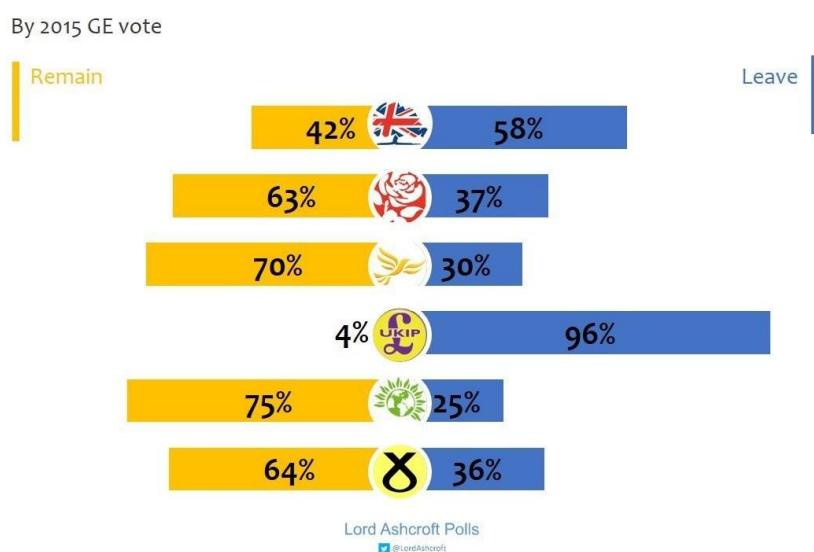
Analiza wyników o wyjściu z Unii Europejskiej pozwala zauważyć pewne zależności pomiędzy wynikiem referendum, a wynikiem wyborów parlamentarnych z 2015 r., w szczególności wynikiem osiągniętym przez Partię Niepodległościową (UKiP). Średnio 19 na 20 głosujących na UKiP opowiedziało się za Brexitem. Ponad

⁵⁸ <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/CBP-7639> [dostęp: 16.05.2019]

⁵⁹ <https://matthewbgilmore.wordpress.com/cartographic-discursion-mapping-brexit-results/> [dostęp: 16.05.2019]

połowa zwolenników Partii Konserwatywnej (58%) zagłosowała podobnie. Natomiast większość głosujących za Partią Pracy (63%), Szkocką Partią Narodową (64%), Liberalnymi Demokratami (70%) i Partią Zielonych (75%) głosowała za pozostanie w Unii Europejskiej⁶⁰.

RYSUNEK 2 WYNIKI REFERENDUM O BREXICIE A PREFERENCJE WYBORCZE WYBORACH PARLAMENTARNYCH W 2015 R. (KOLOR ŻÓŁTY – POZOSTANIE W UE, KOLOR NIEBIESKI - BREXIT)

Źródło: <https://lordashcroftpolls.com/2016/06/how-the-united-kingdom-voted-and-why/> [dostęp: 16.05.2019]

Zauważalne też są pewne tendencje w wyborze ze względu na wiek lub też posiadany status społeczny. Większość głosujących pomiędzy 45. a 60. rokiem życia, jak też po 60. roku życia głosowała za opuszczeniem Unii Europejskiej. Tymczasem młodsza część społeczeństwa opowiedziała się za pozostaniem: w grupie wiekowej między 18. a 24. rokiem życia – 73% głosujących, w grupie pomiędzy 25. a 34. rokiem życia – 62% głosujących. Znaczna większość pracujących (niezależnie od wymiaru zatrudnienia) zagłosowała za pozostaniem we wspólnocie, natomiast za Brexitem głosowały osoby niepracujące oraz emeryci (zarówno pobierający pensję państwową, jak też prywatną). Biorąc pod uwagę wykształcenie, osoby mające wykształcenie wyższe, dyplom uniwersytetu czy też nadal uczące się poparły pozostanie w Unii Europejskiej, z kolei osoby, które zakończyły edukację na poziomie szkoły średniej bądź wcześniej

⁶⁰ <https://lordashcroftpolls.com/2016/06/how-the-united-kingdom-voted-and-why/> [dostęp: 16.05.2019]

sprzeciwiły się temu⁶¹. Choć opinie w społeczeństwie brytyjskim dotyczące wyjścia z Unii Europejskiej były dość zrównoważone, co kazało spodziewać się każdego wyniku, to jednak część polityków czy też dziennikarzy zdawała się być zaskoczona ostateczną decyzją Brytyjczyków. Swoje zaskoczenie taką decyzją wyraziła również część polityków europejskich. Przewodniczący Rady Europejskiej D. Tusk w imieniu liderów wszystkich 27. państw powiedział, że wszyscy byli zdeterminowani, aby utrzymać jedność w Europie. We Francji, liderka skrajnie prawicowego Frontu Narodowego, Marine Le Pen, jako jedna z pierwszych ogłosiła „zwycięstwo wolności” oraz zapowiedziała, że „teraz czas na Francję i inne kraje Unii Europejskiej”. Tymczasem tuż przed referendum francuski prezydent F. Hollande ostrzegał przed dotkliwymi konsekwencjami Brexitu, który może przeszkodzić w dostępie Wielkiej Brytanii do wspólnego rynku. Wicekanclerz Niemiec nazwał dzień głosowania „Złym dniem dla Europy”, a samą decyzję o wyjściu z Unii Europejskiej ocenił jako złą zarówno dla Wielkiej Brytanii, jak dla Niemiec i całej Europy. Niemcy uważały Wielką Brytanię za znaczącego sojusznika we wspólnocie, który równoważył ich dominację. Tymczasem widmo Brexitu wywołało duży niepokój o niemiecką gospodarkę. W Grecji wiadomości o wyniku referendum mocno uderzyły w giełdę, a notowania spadły o 15% krótko po otwarciu. Jednym z ciekawszych stanowisk była reakcja Moskwy, która była oskarżana o wspieranie Brexitu jako drogi do osłabienia Unii Europejskiej. Przewodniczący parlamentarnego Komitetu ds. Zagranicznych umieścił na jednym z komunikatorów wiadomość następującej treści: *„Rosja nie ma z tym nic wspólnego. To klęska zwolenników pozostania w Unii Europejskiej. I osobiste niepowodzenie Baracka Obamy”*⁶².

Tuż po ogłoszeniu wyników referendum ówczesny premier D. Cameron złożył rezygnację, a kilka tygodni później funkcję tę objęła T. May. Jeszcze w lipcu 2017 r. Komisja Europejska wyznaczyła M. Barniera do poprowadzenia negocjacji z Wielką Brytanią w kwestii opuszczenia wspólnoty. W grudniu 2016 r. liderzy państw Unii Europejskiej spotkali się na nieformalnym szczycie, by przyjąć wytyczne dotyczące procedur negocjacji. Ustalono również, że w imieniu Unii Europejskiej rozmowy będzie prowadziła Komisja Europejska, a głównym negocjatorem będzie, wskazany

⁶¹ <https://lordashcroftpolls.com/2016/06/how-the-united-kingdom-voted-and-why/> [dostęp: 16.05.2019]

⁶² <https://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-36616018> [dostęp: 16.05.2019]

już wcześniej, M. Barnier.⁶³ Procedura wystąpienia z Unii Europejskiej składa się z pięciu etapów: przyjęcie przez Komisję wniosków legislacyjnych da decyzji Rady o podpisaniu umowy wystąpieniowej i decyzji Rady o zawarciu umowy wystąpieniowej, przyjęcie przez Radę decyzji o podpisaniu umowy wystąpieniowej i zatwierdzenie decyzji o zawarciu tejże umowy, zgoda Parlamentu Europejskiego wyrażona zwykłą większością głosów, przyjęcie przez Radę decyzji o zawarciu umowy wystąpieniowej (podjęta w trybie wzmocnionej kwalifikowanej większości – co najmniej 20 państw skupiających 65% ludności UE), poinformowanie depozytariusza umowy wystąpieniowej o dopełnieniu procedur wewnętrznych⁶⁴.

Wielka Brytania 29 marca 2017 r. oficjalnie przekazała Radzie Europejskiej notyfikację, w której zgłosiła zamiar opuszczenia Unii Europejskiej, co spowodowało otwarcie dwuletniego okresu negocjacyjnego w sprawie ustalenia warunków wystąpienia Wielkiej Brytanii z UE⁶⁵. Natomiast w czerwcu 2017 r. Rząd brytyjski wraz z Komisją Europejską opublikował dokument pt. *Terms of Reference*, który ustalał warunki negocjacji. Same negocjacje odbywały się dwóch fazach. Pierwsza z nich obejmowała takie kwestie, jak prawa obywatelskie, umowy finansowe, wpływ Brexitu na Irlandię. Jak zgodnie ustaliły obie strony, druga faza negocjacji mogła się odbyć jedynie pod warunkiem znacznego postępu w ustaleniach w fazie pierwszej. Rozmowy prowadzone były w ramach spotkań i sesji plenarnych. Następnie w grupach roboczych, w których zasiadali urzędnicy, omawiano kolejne kwestie, a później przedstawiano na sesjach. Były one prowadzone przez M. Barniera i D.Davisa, bądź też przez S. Weyand i O. Robbinsa⁶⁶. 29 stycznia 2018 r. rozpoczęła się siódma runda negocjacji między Unią Europejską a Zjednoczonym Królestwem, która jednocześnie otwierała drugi etap rozmów. Miesiąc później Komisja Europejska przedstawiła pierwszy projekt umowy między Unią Europejską a Wielką Brytanią w sprawie wystąpienia Wielkiej Brytanii z UE. Przedłożony dokument stał się przedmiotem kolejnych negocjacji, a ostatecznie został zatwierdzony, wraz z deklaracją polityczną o przyszłych stosunkach UE – Wielka Brytania, przez przywódców UE-27 podczas nadzwyczajnego szczytu rady

⁶³ <https://www.politico.eu/pro/brexit-timeline-from-referendum-to-eu-xit-archive-2016/> [dostęp: 16.05.2019]

⁶⁴ <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-uk-after-referendum/> [dostęp: 16.05.2019]

⁶⁵ <https://www.gov.pl/web/finanse/brexit-unia-europejska> [dostęp: 16.05.2019]

⁶⁶ <https://parliament.uk/business/committees/committees-a-z/lords-select/eu-select-committee-/inquiries/parliament-2017/scrutiny-of-brexit-negotiations/brexit-negotiations/> [dostęp: 16.05.2019]

Europejskiej 25 listopada 2018 r. W styczniu 2019 r. Rada przyjęła decyzję o podpisaniu umowy wystąpieniowej⁶⁷. Jednak zawarte w umowie rozwiązania nie były w pełni akceptowane przez stronę brytyjską. Pierwotnie Wielka Brytania miała wystąpić z Unii Europejskiej 29 marca 2019 r. o godz. 11.00. Mimo kilkakrotnych zmian w umowie, brytyjski parlament nie godził się na akceptację dokumentu w takim kształcie. Na spotkaniu Rady Europejskiej 10 kwietnia 2019 r. państwa członkowskie oraz Wielka Brytania zgodziły się na opóźnienie opuszczenia Unii Europejskiej przez Wielką Brytanię do 31 października 2019 r.⁶⁸. Decyzja ta uspokoiła nieco nastroje społeczeństwa i przedsiębiorstw, które były bardzo niespokojne w okresie od stycznia do marca 2019 r. w związku z brakiem wynegocjowanej umowy o wystąpieniu przy jednoczesnym zbliżaniu się terminu Brexitu.

3.3. Skutki Brexitu

Proces występowania Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej, jak wskazuje postęp negocjacji umowy wystąpieniowej, nie jest prosty. Najtrudniejszy dla gospodarki brytyjskiej okazał się okres negocjacji, który charakteryzuje się dużą niepewnością co do warunków współpracy z Unią Europejską w poszczególnych obszarach.

Najkorzystniejszym scenariuszem zarówno dla Wielkiej Brytanii, jak i dla Unii Europejskiej, byłoby szybkie zamknięcie negocjacji. Jednak działania każdej ze stron wymagają rozważenia ze względu na możliwe konsekwencje w przyszłości. Unia Europejska prawdopodobnie nie będzie chciała zgodzić się, by kraj opuszczający wspólnotę określał warunki dalszej współpracy, ponieważ to mogłoby zachęcić inne kraje do pójsicia śladami Brytyjczyków, a w konsekwencji – do dalszej dezintegracji wspólnoty. Z kolei brak zgody Wielkiej Brytanii na jakiegokolwiek kompromisy może skutkować jej degradacją do statusu kraju trzeciego i ułożeniem stosunków handlowych z Unią Europejską wg zasad określonych przez Światową Organizację Handlu⁶⁹.

Biorąc pod uwagę fakt, że w momencie pisania tej pracy proces negocjacyjny jest zawieszony, nadal istnieje możliwość wprowadzenia każdego ze scenariuszy ekonomicznych. Pierwszym z nich jest wyjście bez umowy, co według ekonomistów może skutkować spadkiem wzrostu gospodarczego do 0,9% w 2019 i 2020 r.,

⁶⁷ <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-uk-after-referendum/> [dostęp:16.05.2019]

⁶⁸ <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/CBP-7960> [dostęp:16.05.2019]

⁶⁹ J. Kundera, *Brexit*, „Ekonomia XXI wieku”, nr 2 (14), Wrocław 2017, s. 62-63

utrudnieniami w przepływie usług i handlu, tj. wprowadzeniem ceł na produkty i barierami pozataryfowymi. Napływ imigrantów z Unii Europejskiej do Wielkiej Brytanii zmniejszyłby się wówczas o 80%, co mogłoby generować kolejne koszty dla państwa. W ocenie ekonomistów po piętnastu latach od opuszczenia Unii Europejskiej na takich warunkach brytyjska gospodarka byłaby o 9%, niż w przypadku pozostania we wspólnocie⁷⁰. Drugi scenariusz, najbardziej oczekiwany przez zwolenników Brexitu, to powtórzenie modelu kanadyjskiego opierającego się o tzw. umowę CETA (Comprehensive Economic and Trade Agreement). Umowa ta daje co prawda korzyści w postaci współpracy regulacyjnej czy też pewnych ułatwień w handlu (np. likwidacji barier technicznych), ale nie gwarantuje swobody przepływu osób oraz inwestycji w sektorze bankowym⁷¹. Jednak według oficjalnych danych oparcie Brexitu na ww. modelu skutkowałoby zmniejszeniem brytyjskiej gospodarki o 6,3% w 2034 r.⁷² Inną drogą może być również przyjęcie modelu norweskiego. Norwegia przynależy do EEA (European Economic Area), co daje jej dostęp do Jednolitego Rynku Europejskiego i umożliwia swobodny przepływ towarów, usług, kapitału i osób. Jednak jest również zobowiązana do dostosowania się do unijnego prawa zarówno w zakresie Jednolitego Rynku Europejskiego, jak też w zakresie ochrony konsumentów, ochrony środowiska czy ochrony konkurencji⁷³. Niewykluczone są także inne możliwości, tj. powtórzenie referendum czy też całkowite wycofanie się z Brexitu. Pierwsza daje Brytyjczykom ponowny głos, ale oznacza też wydłużenie w czasie całej procedury, pogłębienie podziałów społecznych i wzrost niepewności ekonomicznej. Natomiast biorąc pod uwagę nastroje społeczne, istnieje bardzo niskie prawdopodobieństwo, że druga z możliwości będzie rozważana przez polityków Wielkiej Brytanii.

Niezależnie od scenariusza, według którego potoczą się dalsze losy Wielkiej Brytanii, w gospodarce brytyjskiej można zauważyć pierwsze skutki decyzji o Brexicie. Po pierwsze, obserwuje się znaczne spowolnienie wzrostu PKB. Przed referendum

⁷⁰ C. Giles, D. Strauss, *How the Brexit options would affect the economy*, <https://www.ft.com/content/4849bf68-1b13-11e9-9e64-d150b3105d21> [dostęp: 10.06.2019]

⁷¹ I. Pawlas, *Powiązania gospodarcze między Polską a Wielką Brytanią w kontekście Brexitu*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 317, Katowice 2017, s. 177-178

⁷² C. Giles, D. Strauss, *How the Brexit options would affect the economy*, <https://www.ft.com/content/4849bf68-1b13-11e9-9e64-d150b3105d21> [dostęp: 10.06.2019]

⁷³ S. Dhingra, T. Sampson, *Life after BREXIT: What are the UK's options outside the European Union?*, Londyn 2016, s. 4-5

o opuszczeniu Unii Europejskiej Wielka Brytania miała najwyższy poziom wzrostu PKB wśród krajów Grupy G7, a w 2018 r. wzrost PKB obniżył się na tyle, że zajęła ostatnią pozycję wśród tychże krajów⁷⁴. Znakiem świadczące o słabościach gospodarki jest również stagnacja wydajności pracowników. Od referendum PKB przypadające na jednego zatrudnionego w Wielkiej Brytanii właściwie nie ulega zmianie, a to powiększa różnicę w wydajności między pracownikami brytyjskimi a pracownikami krajów OECD. Ponadto doszło do deprecjacji funta szterlinga, co podniosło ogólne koszty importu. Na wysokim poziomie utrzymuje się również inflacja, która gwałtownie wzrosła tuż po referendum w 2016 r., a jej pierwszy spadek odnotowano dopiero w styczniu 2019 r., kiedy spadła do 1,8%⁷⁵.

Wyjście Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej będzie miało także duży wpływ na zagraniczne inwestycje bezpośrednie (FDI). Obecnie Wielka Brytania jest czwartym największym odbiorcą FDI na świecie, ale połowa wszystkich inwestycji zagranicznych pochodzi z krajów unijnych (z Holandii – 28,9%; z Luksemburga – 12,9%; z Francji – 12,5%; z Niemiec – 8,2%; z Hiszpanii – 7,5%) Atrakcyjność Wielkiej Brytanii dla inwestorów zagranicznych, która wynikała m.in. z dostępu do jednolitego rynku zapewniającego wolny handel i swobodny przepływ czynników produkcji, znacznie obniży się na skutek opuszczenia Unii Europejskiej. Ekonomisci przewidują, że spadek importu inwestycji zagranicznych z krajów Unii Europejskiej nastąpi nawet jeśli Wielka Brytania wynegocjuje kompleksową umowę o wolnym handlu⁷⁶.

W związku z powyższym niektórzy inwestorzy już zapowiedzieli przeniesienie produkcji do innych krajów. Należy do nich chociażby japoński Nissan, który fabrykę na terenie Wielkiej Brytanii otworzył w 1986 r., a obecnie zatrudnia blisko 7 000 osób. W lutym 2019 r. zapowiedział przeniesienie produkcji nowego modelu X-Trail do Japonii. Producenci sprzętu elektronicznego, Sony i Panasonic, zapowiedzieli przeniesienie swoich głównych europejskich siedzib na teren Holandii. Z kolei brytyjski przewoźnik promowy P&O zadeklarował zarejestrowanie sześciu okrętów na Cyprze, zanim jeszcze Brexit zostanie w pełni zrealizowany⁷⁷.

⁷⁴ J. de Lyon, S. Dhingra, *Economic Performance since the EU Referendum*, Londyn 2019, s. 1-2

⁷⁵ J. de Lyon, S. Dhingra, *Economic Performance since the EU Referendum*, Londyn 2019, s. 2-3

⁷⁶ J. Kundera, *dz. cyt.*, Wrocław 2017, s. 65-66

⁷⁷ <https://www.compelo.com/companies-leaving-the-uk-after-brexit/> [dostęp: 10.06.2019]

Dominującym sektorem w gospodarce brytyjskiej są obecnie usługi. Na terenie Wielkiej Brytanii w 2017 r. działało 540 banków, których większość obsługiwała zagranicznych klientów, a w Londynie swoją siedzibę miała blisko jedna trzecia z 500 największych światowych firm. Realizacja Brexitu może poskutkować spadkiem eksportu usług finansowych do Unii Europejskiej, co z kolei może zachęcić instytucje finansowe do przeniesienia operacji finansowych do innych stolic europejskich, tj. do Amsterdamu, Frankfurtu czy Paryża⁷⁸.

Nie można całkowicie pominąć możliwych pozytywnych skutków opuszczenia Unii Europejskiej przez Wielką Brytanię. Wyjście z Unii Europejskiej zdejmie z Brytyjczyków obowiązek partycypowania w unijnych składkach budżetowych, o ile w wynegocjowanej umowie wystąpieniowej nie znajdą się zobowiązania finansowe. To pozwoli na zwiększenie oszczędności, ponieważ wpłata netto Wielkiej Brytanii do budżetu unijnego wynosiła ok. 8,5 biliona funtów rocznie. Kolejnym pozytywnym aspektem opuszczenia Unii Europejskiej jest zwiększenie możliwości zawierania umów handlowych z dowolnymi krajami, np. Australią czy Chinami. Ponadto wyjście z Unii Europejskiej zwalnia z obowiązku dostosowywania się do unijnych regulacji we wszystkich sferach prawa⁷⁹. Jednak w momencie pisania pracy trudno przewidzieć długofalowe skutki Brexitu. Istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że koszty ekonomiczne przewyższą korzyści wynikające z tego procesu.

⁷⁸ J. Kundera, *dz. cyt.*, Wrocław 2017, s. 66

⁷⁹ <https://www.market-inspector.co.uk/blog/2016/10/impact-of-brexit-on-businesses-in-the-uk> [dostęp: 10.06.2019]

PODSUMOWANIE

Tendencje do prowadzenia własnej polityki europejskiej, czy też tendencje nazywane eurosceptycznymi, obecne są w społeczeństwie brytyjskim już od dawna. Znakomicie pokazuje to historia integracji Wielkiej Brytanii w poszczególnych wspólnotach europejskich. Od zakończenia II wojny światowej Wielka Brytania włączała się w europejskie projekty wspólnotowe. Jednak w swoich działaniach zawsze stawiała na pierwszym miejscu przede wszystkim dobro własnych obywateli. Same idee zjednoczeniowe czy interesy ogólnoeuropejskie stały na dalszym planie. Politycy Wielkiej Brytanii już w drugiej połowie XX w. sprzeciwiali się nadmiernie federalistycznym koncepcjom wspólnot europejskich. Także później, przynależąc do Unii Europejskiej, Wielka Brytania starała się zachować pewną niezależność, czego przykładem jest wynegocjowanie członkostwa w Unii Europejskiej bez przyjmowania wspólnej waluty Euro. Takie podejście budziło jednak niezadowolenie wśród części polityków europejskich.

Przeprowadzona analiza wykazała, że po 2010 r. rozpoczął się proces dezintegracji europejskiej, czego symptomem były m.in. silne tendencje eurosceptyczne wśród Brytyjczyków. Fakt utrzymywania przez Brytyjczyków pewnej niezależności w Unii Europejskiej mógł wzmocnić wzrost tendencji eurosceptycznych. Te z kolei zostały ugruntowane poprzez kryzys strefy Euro i kryzys migracyjny. Rządząca Partia Konserwatywna dała Brytyjczykom poczucie, że jest w stanie wyprowadzić kraj z ekonomicznych trudności powstałych na skutek ww. kryzysów. Wraz z tym poczuciem w Brytyjczykach mogło nasilić się także przekonanie, że kryzys nie dotknąłby Wielkiej Brytanii lub też dotknąłby ją w mniejszym stopniu, gdyby nie należała ona do Unii Europejskiej. Twierdzenie to jest jednak nieprawdziwe, biorąc pod uwagę analizowane w niniejszej pracy dane makroekonomiczne.

Decyzja o wystąpieniu Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej była podjęta przez społeczeństwo brytyjskie większością głosów, choć różnica w wyniku referendum była minimalna. Może to świadczyć o dużej niepewności społeczeństwa co do podjętej decyzji. Na przestrzeni ostatnich miesięcy w mediach pojawiał się także pomysł przeprowadzenia kolejnego referendum, którego ostateczny wynik, być może, miałby inne skutki w postaci pozostania Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej. Niepewność ta rosła wraz z kolejnymi decyzjami polityków brytyjskich, którzy prowadząc kolejne

negocjacje, mieli trudności w osiągnięciu porozumienia nie tylko w relacji Wielka Brytania – Unia Europejska, ale także na forum brytyjskiego parlamentu. Zachowawcze działania polityków mogą świadczyć o tym, że o ile część z nich ideologicznie zgadza się propozycją Brexitu, o tyle w praktyce uważa ten proces za zbyt szkodliwy lub też zbyt skomplikowany i niosący ze sobą zbyt daleko idące konsekwencje. Efektem tego dysonansu jest pogłębiająca się niepewność społeczeństwa, która rzutuje również na rozwój poszczególnych sektorów gospodarki. Działania kolejnych polityków Wielkiej Brytanii, niezależnie od reprezentowanych poglądów politycznych, sugerują brak konkretnej propozycji dla Brytyjczyków w kwestii ich poglądu na integrację europejską. Właściwe odniesienie się do eurosceptycznych tendencji społeczeństwa poprzez konkretne propozycje, może prowadzić do zbudowania nowej pozycji Wielkiej Brytanii w Europie. Jednak wymaga to od polityków nie tylko opowiedzenia się po którejś ze stron, ale też spójnego działania. Należy też zauważyć, że przyjęte przez polityków brytyjskich rozwiązanie o opóźnieniu Brexitu jest jedynie odroczeniem tego procesu. Dopóki Wielka Brytania nie dojdzie do porozumienia z Komisją Europejską w sprawie umowy, nad Brytyjczykami nadal będzie wisiało widmo bezumownego opuszczenia wspólnoty. Dla gospodarki brytyjskiej byłoby to jedno z najtrudniejszych rozwiązań.

Brytyjczycy podjęli krok w przeciwnym kierunku do dotychczasowych tendencji integracyjnych panujących w Europie. Dlatego też decyzja o wyjściu Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej, która zapoczątkowuje proces dezintegracji europejskiej, wyznacza jednocześnie nowy kierunek w historii politycznej Europy. Najbliższe lata pokażą, czy i w jakim stopniu proces dezintegracji europejskiej nasili się. Zakończenie procedury Brexitu oraz ustabilizowanie sytuacji w Wielkiej Brytanii pozwoli w pełni przeanalizować i ocenić ekonomiczne i polityczne skutki tego zjawiska. Tymczasem bieżąca obserwacja i analiza reakcji innych państw europejskich w kontekście wychodzenia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej może stanowić przyczynek do dalszych badań poświęconych procesowi integracji i dezintegracji europejskiej.

BIBLIOGRAFIA

1. Alexandre-Collier A., *Euroscepticism under Margaret Thatcher and David Cameron: From Theory to Practice*, „Observatoire de la société britannique, La Garde” 2015 nr 17
2. Berry M., *Understanding the role of the mass media in the EU Referendum*, „EU Referendum Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign”, 2016
3. Bulmer S., *New Labour, new European policy? Blair, Brown and utilitarian supranationalism*, „Parliamentary Affairs” 2008 nr 61 t. 4
4. Cameron D., *A new settlement for the United Kingdom in a reformed European Union*, Londyn, 10.05.2015
5. Childs D., *Britain since 1954*, Londyn, Nowy Jork 2001
6. de Lyon J., Dhingra S., *Economic Performance since the EU Referendum*, Londyn 2019
7. Curyło B., *Być albo nie być w Europie – dylematy integracyjne Wielkiej Brytanii*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2011 nr 5
8. Dhingra S., Sampson T., *Life after BREXIT: What are the UK's options outside the European Union?*, Londyn 2016
9. Dorey, *'Sharing the proceeds of growth': conservative economic policy under David Cameron*, „The Political Quarterly” 2009 t. 80 nr 2
10. Fiszer M., Olszewski P., Piskorska B., Podrazy A., *Współpraca transatlantycka. Aspekty polityczne, ekonomiczne i społeczne*, Warszawa 2014
11. Gołembski F., *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Warszawa 2008
12. Korpanty J., *Integracja*, „Słownik łacińsko-polski”, t. 2, Warszawa 2003
13. Kundera J., *Brexit*, „Ekonomia XXI wieku”, nr 2 (14), Wrocław 2017
14. Levy D., Aslan B., Bironzo D., *The Press and the Referendum campaign*, EU Referendum Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign, Poole 2016
15. Łastawski K., *Historia integracji europejskiej*, Toruń 2006
16. Meyer C., *Why facts did matter in the campaign*, „EU Referendum Analysis 2016: Media, Voters and the Campaign”, 2016
17. Mikołajczyk M., *Europejskie dylematy Wielkiej Brytanii. Od Planu Schumana do Brexitu*, „Przegląd Zachodni” 2016 nr 4
18. Miller V., *Brexit: impact across policy ideas*, House of Commons Briefing Paper, nr 07213, Londyn 2016

19. Mölder H., *British approach to the European Union: from Tony Blair to David Cameron*, „Brexit. History, reasoning and perspectives”, 2018
20. Pawlas I., *Powiązania gospodarcze między Polską a Wielką Brytanią w kontekście Brexitu*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2017 nr 317
21. Ramsden J., *The Oxford Companion to Twentieth Century British Politics*, Oxford 2005
22. Ronek G., *Wielka Brytania we Wspólnotach Europejskich i Unii Europejskiej*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2012 t. 4 nr 2
23. Ronek G., *Wielka Brytania w Unii Europejskiej – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, „Politeja”, 2015 nr 37
24. Tarnavskiy O., *Proponents of Euroscepticism in the United Kingdom from 1950 to 2017*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2017 nr 4
25. Urwin D. W., *The community of Europe. A history of European integration since 1945*, Londyn 1996
26. Wojnowski J., *Integracja europejska*, „Wielka Encyklopedia PWN”, t. 12, Warszawa 2002
27. Wren-Lewis S., *Speri Paper—What Brexit and austerity tells us about economics, policy and the media*, nr 36, Sheffield 2016
28. Zorgbibe Ch., *Historia integracji europejskiej*, Łódź 1998

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

1. www.theguardian.com (01.05.2019, 06.05.2019)
2. www.economicshelp.org (01.05.2019, 02.05.2019)
3. www.parliament.uk (02.05.2019, 16.05.2019)
4. www.ons.gov.uk (06.05.2019)
5. www.bbc.com (13.05.2019, 15.05.2019, 16.05.2019)
6. www.researchbriefings.parliament.uk (13.05.2019, 16.05.2019)
7. www.gov.uk (15.05.2019)
8. www.matthewbgilmore.wordpress.com (16.05.2019)
9. www.globalasiablog.com (16.05.2019)
10. www.lordashcroftpolls.com (16.05.2019)
11. www.politico.eu (16.05.2019)

12. www.gov.pl (16.05.2019)
13. www.consilium.europa.eu (16.05.2019)
14. www.ft.com (10.06.2019)
15. www.compelo.com (10.06.2019)
16. www.market-inspector.co.uk (10.06.2019)
17. www.fullfact.org (10.06.2019)

SPIS WYKRESÓW

WYKRES 1 DYNAMIKA PKB WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 2008-2015 .	18
WYKRES 2 INWESTYCJE W SEKTORZE PUBLICZNYM (% PKB)	19
WYKRES 3 WIELKA BRYTANIA – PKB REALNE	20
WYKRES 4 DOCHÓD DO DYSPOZYCJI GOSPODARSTWA DOMOWEGO NA OSOBĘ	20
WYKRES 5 BEZROBOCIE W WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 1980-2014 (W TYS. OSÓB)	21
WYKRES 6 INFLACJA W WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 2007 - 2016.....	22
WYKRES 7 DEFICYT SEKTORA FINANSÓW PUBLICZNYCH W WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 2000- 2018 Z WYŁĄCZENIEM BANKÓW PUBLICZNYCH (W MLN £)	23
WYKRES 8 PKB REALNE W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ W 2016 R.....	24

SPIS TABEL

TABELA 1 WYJŚCIE WIELKIEJ BRYTANII Z UE – WYBRANE ARGUMENTY	26
---	----

SPIS RYSUNKÓW

RYSUNEK 1 WYNIKI REFERENDUM Z 23 CZERWCA 2016 R.	30
RYSUNEK 2 WYNIKI REFERENDUM O BREXICIE A PREFERENCJE WYBORCZE WYBORACH PARLAMENTARNYCH W 2015 R. (KOLOR ŻÓŁTY – POZOSTANIE W UE, KOLOR NIEBIESKI - BREXIT)	31